

BİZANS İMPARATORLARININ THEODOSİOPOLİS VE ÇEVRESİNDEKİ FAALİYETLERİ

Ömer SUBAŞI*

ÖZET

Theodosiopolis kuruluşu ile beraber hem idari ve dini, hem de askeri açıdan önemli bir merkez haline geldi. Bizans'ın Sasani imparatorluğuna karşı yürüttüğü ağır savaşlar sırasında Theodosiopolis son derece önemli bir komutanlıktı. VII. yüzyılda Arapların Anadolu içlerine doğru ilerledikleri sırada Bizans sınırları içerisinde bulunan Theodosiopolis'de Arap-Bizans mücadelesi yoğun bir şekilde yaşanmıştır. Bu çalışmada VII. ile XI. yüzyıllar arasında Theodosiopolis ve çevresinde Bizans İmparatorlarının faaliyetleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Theodosiopolis, Bizans İmparatorluğu, Selçuklu, Gürcü.

THE ACTIVITIES OF THE BYZANTINE EMPERORS ON THEODOSIOPOLIS AND ITS SURROUNDINGS

ABSTRACT

Theodosiopolis has become an important administrative, religious and military center since its establishment. Theodosiopolis was a very military base post during the Byzantium's heavy fighting against the Sassanid Empire. There had been an intense struggle between Arabs and Byzantines in Theodosiopolis which was in the borders of the Byzantine while the Arabs were advancing into Anatolia in the VIIth. century. This study examines the activities of Byzantine Empirors on

---

*Yrd. Doç. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, omer_190@hotmail.com

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Theodosiopolis and its surroundings between VIIth and XIth centuries

Key Words: Theodosiopolis, Byzantine Empire, Seljuks, Georgian.

I.Theodosiopolis'in Kuruluşu

387 tarihli Roma-Sasani Antlaşması ile Armenia'nın¹ batı bölümü Karin, Niphkert-Mdzpin (Nissibin-Nusaybin) çizgisi boyunca Roma İmparatorluğu'na bırakılmış, idari olarak da kuzey ve güney bölgelerine bölünmüştü.² Merkezi Karin şehri olan kuzey kesim İç Armenia olarak bilinirken, 391 yılında bu bölgeler Roma İmparatorluğu'nun topraklarına dâhil oldu ve ardından kurucusuna itafen Theodosiopolis ismini aldı. Güney gölgeler ise beş satraplığa (Eyaletlere) veya özerk feodal devletlere ayrıldı.³ Çağdaş kaynaklar ve modern tarihçiler arasında Theodosiopolis'in askeri öneminin tarih boyunca devam ettiği konusunda bir uzlaşma mevcuttur. Fakat fikir birliği Theodosiopolis'in kim tarafından ve ne zaman kurulduğu

¹ Armenia ismi için bkz.: Esat Uras, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, Belge Yay., İstanbul 1987, s. 100-101.

² 380'li yıllarda Armenia coğrafi bölgesindeki egemenlik, Arşak ailesinden olan Arşak ve Hüsrev kardeşler arasında ciddi bir çatışma konusuydu. Bu tartışmadan yararlanan I. Theodosios ve Şah III. Şapur, 387 yılında bölgeyi iki kardeş arasında taksim etmek için bir toplantı tertip etti. Kardeşlerden III. Arşak Roma himayesinde Batı Armenia'ı diğer kardeş IV. Hüsrev ise Sasani himayesinde Doğu Armania'ı aldı. Bkz.: P'awstos Buzandac'i', **History of the Armenian**, Trans.: Robert Bedrosian, New York 1985 Book VI., s. 265; Father Michael Chamich, **History of Armenia From B.C. 2247 to the of Christ 1780, or 1299 of the Armenia Era, c.I.**, Trans. Johannes Avdall, Calcuta 1827, s.210-211; Jacques de Margo, **The History of the Armenian People : From the Remotest Times to the Present Day**, Preface.: Gustave Schlumberger, Trans.: Ernest F.Barry-, Boston 1918, s. 132; Geoffrey Greatrex – Samuel N.C.Lieu, **The Roman Eastern Frontier and The Persian Wars, Part II, Ad. 363-630**, London and New York 2002, s.28-29; “ *Kralı Arsaces'in Tigranes ve Arsaces isminde iki oğlu oldu. Kral hayatının son yıllarına geldiğinde oğullarının ikisini krallığın halefleri olarak ilan etti ama dört parça ağılı Tigranes'e bıraktı. Oğlu Arsaces, kendi hissesi az olduğu için sinirli ve kızgındı. Bu tarihte, Arcadius'un oğlu genç Theodosius Romalıları yönetiyordu. Tigranes Roma İmparatorluğundan korktuğu için onlara karşı Sasani gücüne dayanma isteği ile krallığını Sasanilere verdi. Buna karşılık Arsaces kendi bölgesini İmparator Theodosius'a verdi. Bir süre için bu topraklar Roma-Sasani arasındaki savaşlara cephe teşkil etti. Daha sonra Roma ve Sasani arasında varılan anlaşmayla Tigranes'in toprakları Sasanilere, Arsaces'in toprakları da Romalılara kaldı*” Bkz.: Procopius, **Buildings**, Book VII, Trans.: H.B. Dewing- G.Downey, London 191, s. 180/181-182/183.

³ Esat Uras, **age**, s.63-64; Savaş Eğilmez, “Karin Bölgesi ve Theodosiopolis'in Kuruluşu”, **Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı.33, Erzurum 2007, s.191

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

konusunda yoktur. Yani bu şehrin IV. yüzyılın sonunda I. Theodosius (379-395) tarafından mı yoksa torunu II. Theodosius (408-450) döneminde yani V. yüzyılın ilk yarısında mı kurulduğu hakkında tartışmalar vardır. Bu anlaşmazlık, birçok kaynaktaki bilgilerin doğruluğunun kesin olmamasından ve kaynakların birbirleriyle çelişmesinden ortaya çıkmaktadır.⁴

Roma imparatorluğunun doğu-batı diye parçalanmasından sonra Nicomedia (İzmit)'da oturan imparatorlara tabi kalan Theodosiopolis'de II. Theodosius döneminde imar faaliyetlerine devam edildi. Kafkaslar'dan ve Sasaniler'den gelmesi muhtemel saldırılara karşı müstahkem kalelere ihtiyaç vardı. Doğu Roma'nın doğudaki generali Anatolius, ovanın batısında ve doğusunda, az yükseltiye dağlara yakın mevkilere kale inşa ettirdi. 415 yılından sonra, şimdiki şehrin yerine etrafını surlarla çevirttiği yere II. Theodosius'un onuruna Theodosiopolis adını verdi.⁵

Movses Khorenats eserinde Theodosiopolis'in kuruluşu hakkında şunları anlatmaktadır: "Muhteşem manzaralı dağın dibinde billur gibi pınarların dışarı fışkırdığını gördü ve şehri buraya kurdu. Etrafını derin bir hendek ile çevirdi. Temellerini çok derinden başlattığı surların üzerine yüksek ve korkunç kuleler inşa ettirdi. Birincisinin ismini imparatora ithafen Theodosius koydu".⁶ Bir diğer Ermeni tarihçisi Krakos Gandzakets eserinde Theodosiopolis'in kuruluşunu şöyle nakleder: "İmparator (II. Theodosius 408-450), krallığı içerisindeki genç ve zeki insanların toplanıp masraflarının saray tarafından karşılanması şartıyla alfabe üzerinde çalışmalarını ve Karın bölgesinde bir şehir inşa edilmesini ve kendi (Theodosiopolis) isminin verilmesini emretti."⁷ Procopius ise şehrin kuruluşu hakkında şunları anlatır: "Romalıların İmparatoru Theodosius, Arsaces arazisini ele geçince saldırıları kolayca engellemek için tepelerden birisi üzerine kale inşa ettirdi ve ona Theodosiopolis ismini verdi".⁸ Aynı yazar bir diğer eserinde, şehrin savunmasının kuvvetlendirilmesini şu şekilde anlatılır: "Eskiden bir köyün olduğu bu yerde şimdi Persarmeniya ile sınır olan Armenia'da ilkinde benzer şekilde, diğer

⁴ Savaş Eğilmez, *agm*, s.191.

⁵ Jacques de Margo, *age*, s.36-37; René Grousset, *Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi*, Çev.: Sosi Dalanoğlu, Aras Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 176; Besim Darkot, "Erzurum", *İslam Ansiklopedisi*, c.IV, M.E.B. Yay., İstanbul 1987, s. 341.

⁶ Movses Khorenats, *History of the Armenians*, Trans.: Robert W.Thomson, Londra 1980 s.331-332.

⁷ Krakos Gandzakets'i, *Krakos Gankzakets'i's History of the Armenians*, Trans.: Robert Bedrosian, New York 1986, s. 27

⁸ Procopius, *age*, s. 201-202.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

bir şehir bu imparator tarafından inşa ettirildi. Ama imparator Theodosius'un yardımcılarından dolayı ismi ile şereflendirildi ve hatta şehrin isimi ondan sonra onun ismini aldı. Ama Anastasius çok sağlam duvarlar ile şehri çevirdi ve bu yüzden, diğer ülkelerin tehditkâr davranışlarında onların her ikisine müstahkem mevki olduğu için diğer şehirlerden daha az Perslerin saldırısına maruz kaldı".⁹

Kaynaklarda yer alan bu bilgilere ek olarak konunun uzmanlarından birisi olan Heinrich Kiepert ise şehrin kuruluşu hakkında şunları anlatmaktadır: "Armenian Krallığı'nın yıkılması ve bölünmesinden sonra, Fırat'ın yukarı taraflarında Chaltı ülkesi olarak bilinen Romalıların bölümüne İmparator Theodosius II, Antik Karana kasabasının kenarında yeni Theodosiopolis sınır kalesini inşa etti".¹⁰

Theodosiopolis, kuruluşunun ardından Doğu Roma'ya büyük avantajlar sağlamış, gerek Sasani İmparatorluğu'na karşı yürütülen ağır savaşlarda gerekse Müslüman Arapların bölgeye gelişinden sonra şehir son derece önemli bir komutanlık haline gelmiş ve doğudan gelen saldırılardan dolayı Roma tarafından istihkâmları en üst düzeyde güçlendirilmiştir. Şehrin coğrafi konumu ve güçlendirilmiş hatları ile Doğu Roma'nın savunma gücünü artırmış ve imparatorluğun sınır politikasının önemli bir parçası haline gelmesinden dolayı imparatorlar şehrin sosyo-ekonomik ve stratejik değerini bilmıştır. İmparatorluğun doğuda mücadele ettiği güçlere karşı elinde bulundurduğu bu avantajları kaptırılmamak için bizzat imparatorlar tarafından VII. yüzyıldan itibaren doğuya doğru yapılan seferlerin merkezi Theodosiopolis olmuştur.¹¹

II. İmparator Heraclius'un Theodosiopolis ve Çevresindeki Faaliyetleri ve Bizans –Sasani Mücadelesi

Theodosiopolis, Kafkasya ve İran'dan gelen büyük yolların Anadolu'ya açılan yegâne kapsını teşkil etmekte olduğundan, ilk ve orta çağlarda doğudan Anadolu'ya girme teşebbüsünde bulunan istilacılara karşı bölge müdafaasının mukadderatını tayin eden başlıca kale olması bakımın büyük ehemmiyet kazanmıştır.¹² VI. yüzyılda yoğun bir şekilde yaşanan Bizans¹³ –Sasani¹⁴ mücadelesinin sonucu

⁹ Procopius, **History of the Wars**, Book I-II, Trans.: H.B. Dewing, Londra 1914, s.81-83.

¹⁰ Heinrich Kiepert, **A Manual of Ancient Geography**, Alm. Trans.: Macmilan and Co., London 1881, s.52.

¹¹ T.A. Sinclair, **Eastern Turkey, An Architectural and Archeological Survey**, c.II, Pindar Press, Londra 1987, s.274; **Savaş Eğilmez, agm, s.196.**

¹² Besim Darkot, **agm**, s. 340.

¹³ Bizans İmparatorluğu kavramı için bkz.: İlber Ortaylı, **Son İmparatorluk Osmanlı/ Osmanlıyı Yeniden Keşfetmek 2**, *Timaş Yayınları*, İstanbul 2006, s.44-45;

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

olarak 591 yılında iki devlet arasında yapılan antlaşma ile Bizans Armeniası'nın sınırları Theodosiopolis'den kuzeydeki Sevan Gölü kıyısına ve güneyde Van Gölüne kadar genişledi ve Bizans ile Sasaniler arasındaki sınır Aras Vadisi olarak belirlendi.¹⁵ Yapılan anlaşma sonucunda Theodosiopolis Bizans'ın bölgedeki önemli sınır şehri arasındaki yerini aldı. VII. yüzyılın başında Bizans'ın içerisinde bulunduğu buhran sonucunda İmparator Maurikios'u (582-602)¹⁶ devirip idam ettikten sonra Phokas tahta geçti (602-610).¹⁷ Sasani Kralı Hüsrev (590-628)¹⁸, İmparatorun tahtan indirilip idam edilmesini bahane ederek, Phokas'dan (602-610) intikamını almak ve bir minnettarlık karşılığı olarak Bizans'a verdiği yerleri geri almak için yaklaşık olarak yirmi beş yıl sürecek olan savaşı başlattı (604-629).¹⁹ Savaşın şiddetini artığı sırada 610'da **Konstantinopolis**'de meydana gelen karışıklıktan faydalanan Ermeni kökenli ve Theodosiopolis'li olduğu bilinen²⁰ Heraclius Bizans tahtına oturdu (610-641).²¹

Sasani Kralı Hüsrev'in 22. yılında Bizans İmparatoru olan Heraclius, ilk iş olarak Hüsrev ile bir anlaşma yapmak istedi ve bu amaca ulaşmak için görkemli hediyeler ile elçilerini gönderdi; ancak Hüsrev buna kesin bir dille karşı çıktı ve 612 yılında Theodosiopolis Sasanilerin elinde geçti.²² Heraclius, anlaşma yolunun kapalı olduğunu gördükten sonra General Filippkios (Pilippikos) kumandasında Anadolu'ya büyük bir ordu gönderdi. General ordusuyla Pers

---

Franz Babinger, "Rum", **İslam Ansiklopedisi** . c.IX., M.E.B. Yay., İstanbul 1964, s.766.

¹⁴ Sasaniler için bkz.: F.V. Büchner, "Sâsânîler", **İslam Ansiklopedisi**, c.X. M.E.B. Yay., İstanbul 1964, s.244-248

¹⁵ Nicholas Adontz, **Armenia in the Period of Justinian, The Political Conditions Bades on the Naxarar System**, Trans.: Nina G.Garsoian, Lisbon 1970, s.13-14. René Grousset, **age**, s. 242-243.

¹⁶ Paul Lemerle, **Histoire de Byzance –Bizans Tarihi-**, Çev.: Galip Üstün, İstanbul 2006, s. 69.

¹⁷ W. S.W. Vaux, **Persia from the Period to the Arab Conquest**, New York 1876, s.187; Georg Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, Çev.: Fikret İşıltan, T.T.K. Yay., Ankara 2006, s. 77.

¹⁸ John Piggot, **Persia, Ancient and Modern**, London 1874,s.26.

¹⁹ **Bishop John Mamikonean's History of Taron**, Venice, 1889 (Yovhannu Mamikoneni episkoposi Patmut'iwn Taronoy), Trans.: Robert Bedrosian, New York 1985, s.11-12; René Grousset, **age**, s.260.

²⁰ Walter E.Kaegi, **Bizans ve İlk İslam Fetihleri**, Çev.: Mehmet Özay, İstanbul 2000 s, 278.

²¹ Georg Ostrogorsky, **age**, s.86; A.A. Vasiliev, **Bizans İmparatorluğu Tarihi**, c.I, Çev.: Arif Müfid Mansel, Ankara 1943, s.246-247.

²² Yapılan bu anlaşma teşebbüsü hakkında bkz.: Robert W.Thomson, **The Armenian History Attributed to Sebeos, translated, with notes; Sebeos History**, Liverpool 1999, c.I, s. 65-66, c.II, s. 202-203.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Armeniası'na²³ girdi, Ararat Eyaletine²⁴ kadar ilerledi ve Aras kenarına kamp kurdu. Buradan Theodosiopolis ve Karin yakınlarında bulunan Vanand ve Shirak'a doğru geçti, ardından General, ordusuyla Aras Vadisi yoluyla dolaştığı Karin-Vanand arasında Sasaniler tarafından takip edilmediği için önemli bir olay gerçekleşmedi.²⁵

Bizanslılar doğuda Pers Armeniası ile meşgul olurken, bu sırada Sasaniler; Urfa'yı almış Suriye, Şam, Filistin ve Kudüs'ü işgal etmiştiler.²⁶ Sasani orduları 619 yılına doğru Anadolu'yu boydan boya geçerek Chalcedon'ü (Kadıköy) zapt ederek Hrisopolis'e (Üsküdar) kadar gelerek konakladılar ve Konstantinepolis'i bile tehdit eder hale geldiler. Aynı yıl içerisinde Mısır, Sasani orduları tarafından zapt edildi.²⁷ Bu gelişmelere kayıtsız kalmak istemeyen İmparator Heraclius, Paskalya'nın ikinci günü, 5 Nisan 622 tarihinde düzenlenen dinsel törenden sonra Konstantinepolis'i terk ederek Anadolu'ya geçti, asker topladı ve Sasani komutanı Şahvaras (Şahrbaraz) ile Kayseri Bölgesi'nde bir savaş yaptıktan sonra Konstantinepolis'e geri döndü.²⁸ 623 yılında gemilerle Trabzon'a geçen İmparator, Bayburt yolu ile Theodosiopolis'e geldi daha sonra Basean²⁹-Vanand

²³ 387 yılında Sasani ve Roma arasındaki paylaşımın son sınır olarak, Aşkale-Erzurum Ovası'nı Pasinler Ovası'ndan ayıran Deveboynu Geçidi belirlendi ve Sasanilerin elinde bulunan bölge Pers Armeniası ismi ile anılmaya başlandı. Bkz.: Esat Uras, **age**, s.63-64.

²⁴ Ararat Eyaleti; Armenia'nın tam merkezinde, etrafını kuşatan diğer illerle sınırlı bulunuyordu. Kuzeyinde Dayk ve Gukark, doğusunda Siyunik, Güneyinde Vaspuragan ve Dürüperan, batısında Yüksek Armenia vardı. Aras, bütün akışı boyunca batıdan doğuya doğru bu bölgenin arazisini katederdi. Kars, Şüregel, Eleşkirt, Karakilise, Diyadin, Beyazıt, Ani, Hasankale, Kağızman, Revan meşhur şehirleriydi. Bkz.: Jean Laurent, **L' Armenie, Entre Byzance Et 'Islam Depuis La Conquete Arabe**, Paris 1919, s.306; Esat Uras, **age**, s.21; Jacques de Margo, **age**, s.16-19.

²⁵ Robert W.Thomson, **age**, c.I, s.67; Sebeos, **Patmtiwn Sebeosi Episkoposi Herakin; Sebeos History**, Trans.: Robert Bedrosian, New York, 1985, s.93-94.

²⁶ Sasanilerin Şam, Filistin ve 614 yılında başlayan Kudüs'ün muhasarası ile işgali için bkz.: Sir John Malcolm, **The History of The Persia, from Most Early Period to The Present Time**, c.I London 1829, s.124-125; A.A. Vasiliev, **Age**, c.I s. 248-250; Paul Lemerle, **Histoire de Byzance, -Bizans Tarihi-**, Çev.: Galip Üstün, İstanbul 2006, s.72; Romilly Jenkins, **Byzantium, The Imperial Centuries A.d. 610-1071**, New York: Random House, 1966, s.21; Georg Ostrogorsky, **age**, s.88-89.

²⁷ A.A.Vasiliev, **age**, s. 250; Paul Lemerle, **age**, s. 71-72; Georg Ostrogorsky, **age**, s. 89.

²⁸ **Bishop John Mamikonean's History of Taron**, s. 64; Edward Foord, **The Byzantine Empire The Rearguard of European Civilization**, London 1911, s.104-105; Geoffrey Greatrex – Samuel N.C.Lieu, **age**, s.198-199; A.A.Vasiliev, **age**, s. 250-251; Romilly Jenkins, **age**, s.22.

²⁹ Bu dönem kaynaklarında Pasinler Bölgesine; Basean, Besean, Basen, Baséan, Pasen, Basian Basean, Bacin, Pasian, Phasiâne, Bassiane, Pasin (Βασσιανή-Βαθιανή) gibi farklı isimler verilmiştir. Bkz.: Lastivertli Aristakes, **Patmut'iwn**

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

yolu ile Divin üzerine yürüdü ve oradan Nahcivan'a kadar gitti, Gence'de Hüsrev ile giriştiği savaşı kazandı ve Gence'yi alarak kışı geçirmek üzere Aras Nehri'nin doğusuna çekildi.³⁰ Sasaniler ile savaş 627 yılına kadar devam etti ve Hüsrev'in öldürülmesinden sonra yerine geçen Hüsrev'in oğlu Kavad-Şeroe (Şiruye) ile Heraclius arasında yapılan anlaşma sonucunda Sasanilerin aldıkları bütün yerler Bizans'a teslim edildi ve savaş sonra erdi.³¹

Gençliğini Armenia bölgesine de geçiren ve ordusunun büyük bir bölümünü Ermenilerden oluşturan İmparator Heraclius, yaşamının büyük bir kısmını X. Yüzyıla kadarki imparatorlar arasında, başka hiçbir imparatorun göstermeyeceği kadar Ermenilere büyük yakınlık gösterdi ve doğu sınırını giriştiği uzun savaşlar sonrası güvence altına aldıktan sonra yönünü imparatorluk içindeki dini çekişmelere çevirdi.³² 451 Chalcedon (Kadıköy) Konsili'nde Ortodoks Bizans Kilisesi ile Hristiyan doğunun Gregoryen Ermeni Kilisesi arasındaki mücadele, bu tarihten itibaren Bizans Devletinin kilise ve devlet siyasetinin sorunlarından birisi haline geldi.³³ 451 yılındaki Kadıköy Ruhani Meclisi'nden sonra Çoruh ve Yukarı Kür boyu Bizans tesiri altında kalıp Ortodoksların dini otoritesini tanıran Theodosiopolis, Aras ve Murat boylarında ise bölgenin sahipleri olan Sasaniler, Gregoryen mezhebini himaye ederek Ortodoksluğun yayılmasını önlediler.³⁴ Theodosiopolis ve çevresinde Bizanslılar Ortodoksluğu yaymaya çalışırken, Ermeniler de Gregoryenliği korumakla meşgul oluyorlardı. Dini alandaki bu çekişme ve mücadeleler had safhaya ulaştığından dolayı kiliseler arasındaki çatışma şüphesiz Theodosiopolis ve çevre halkı üzerinde olumsuz etkiler yaratıyordu. İmparator hem bölge halkına zarar veren bu çekişmelere bir son vermek hem de Sasanilerin nüfuzu altında

Aristakisi Lastiverte'woy; Aristakes Lastiverte'i's History, Trans.: Robert Bedrosian, New York 1985, s. 4-5; Jean Skylitzes, **Emperurs de Constantinople**, Texte Traduit par Bernard Fluis et annote par Jena-Claude Cheynet, Paris 2003, s.374; Marie F. Brosset, **Gürcistan Tarihi, (Eski Çağlardan 1212 yılına Kadar)**, Çev.: Hrand D. Andreasyan, Not.:/ Yay.: Erdoğan Merçil, T.T.K. Yay., Ankara 2003, s.4-46; Ernst Honigmann, **Bizans Devletinin Doğu Sınırı**, Çev.: Fikret Işıltan, İ.Ü.E.F. Yay., İstanbul 1970, s.234; Nicholas Adontz, **Armenia in the Period of Justinian, The Political Conditions Bades on the Naxarar System**, Trans.: Nina G.Garsoian, Lisbon 1970, V.Toponymy. s. 151; René Grousset, **age**, s.741.

³⁰ Robert W.Thomson, **age**, s.78; Sebeos, **age**, s. 103; Georg Ostrogorsky, **age**, s.95; Geoffrey Greatrex – Samuel N.C.Lieu, **age**, s.200-201.

³¹ Yapılan bu anlaşma hakkında geniş bilgi için bkz.: A.A. Vasiliev, **age**, s.252-253; Romilly Jenkins, **age**, s.24-25; Georg Ostrogorsky, **age**, s. 95.

³² Walter E.Kaegi, **age**, s279.

³³ Georg Ostrogorsky, **age**, s. 55.

³⁴ Erol Kürkçüoğlu, **Ortaçağ'da Erzurum (V-XV. Yüzyıllar)**, Erzurum 2007, s.44.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

bulunan Armenia'yı dini olarak yanına çekebilmek ve Grek Ortodoksluğunu yaymak ardından bölgeyi nüfuzu altına almak amacı ile 632/633 Theodosiopolis geldi ve Ermeni Gregoryeni olan Erz'i (Yerz) çağırdığı bir konsül düzenledi. Barışçı bir mizaca sahip olan Erz, daveti kabul etti ve Heraclius ile görüşmek için Theodosiopolis'e gitti. Orada Grek ruhban sınıfının temsilcileriyle birlikte bir kolokyum'a veya ruhani kurula katıldı. Ardından Heraclius, Erz'e toprak ve bölgedeki zengin tuzlaları vererek kendisine duyduğu minnettarlığı gösterdi.³⁵ Dini çekişmeler içerisindeki ülkesinde birliği sağlayama çalışan Heraclius, imparatorluğunu yeni temeller üzerinde yapılandırmak istedi ardından idari ve asker ıslahatlar yaparak yeni bir sistem olan Thema rejimi getirdi. Anadolu'yu büyük askeri-idari mıntikalara ayırarak idaresini Stratege adlı askeri kumandanlara verdi. Bu yeni yapılanama içerisinde doğuda Bizans-Sasani mücadelesinin merkezi konumunda bulunan Theodosiopolis de kendine düşen vazifeyi üstlendi ve Theodosiopolis Themas'ı olarak tarihteki yerini aldı.³⁶

III. Theodosiopolis ve Çevresinde Bizans –Arap Mücadelesi

A: İmparator II. Konstans'un Faaliyetleri (641-668)

VII. yüzyılın ortalarında bölgede hâkim güç olan Bizans, Sasanilerin Müslüman Araplar ile giriştikleri mücadeleyi fırsat bilerek Ermenilerin yaşadıkları yerleri kuvvet kullanarak almaya ve onlara Ortodoksluğu kabul etmeleri için baskı yapmaya başladı. Bizans Armeniası'nda bunlar olurken İslam orduları Kadisiye (636) ve Nihavend (642) Savaşlarını³⁷ kazanarak Sasani Devletine son verdiler;³⁸ artık yıllarca süren savaşlar sonunda Anadolu'yu harabeye çeviren Bizans-Sasani mücadelesi bitmiş ve İslam orduları da kuzeye doğru yönelerek Theodosiopolis'in kapısına dayanmıştı. Osman b. Affan (644-656) halife olunca³⁹ Şam, El-Cezire ve Hudut Valisi

³⁵ Kirakos'i Ganjakets'i', *age*, s.48; Nina A. Garsoian, *Armenian between Byzantium and the Sasanians*, London 1985, s.225; René Grousset, *age*, s.273.

³⁶ Ernst Honigmann, *age*, s.50-51; Georg Ostrogorsky, *age*, s.89-90.

³⁷ Carl Brockelmann, *İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi*, Çev.: Neşat Çağatay, T.T.K. Yay., Ankara 2002, s.44-47; İbrahim Sarıçam, "Nihâvend Savaşı", *İslam Ansiklopedisi*, c.XXXIII, D.İ.A. Yay., İstanbul 1993, s.98-99; Hayrettin Yücesoy, "Kadisiye Savaşı", *İslam Ansiklopedisi*, c.XXIV, D.İ.A. Yay., İstanbul 2000, s.136-137; Sabri Hizmetli, *İslam Tarihi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2006, s. 427-428.

³⁸ Charles William Chadwick Oman, *The Byzantine Empire*, New York and London 1908, s.164.

³⁹ Halife Hz. Osman hakkında bkz.: G.Levi Della Vida, "Osmân B. Affân", *İslam Ansiklopedisi*, c.IX., M.E.B. Yay. İstanbul 1964, s.427-431.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Muaviye'ye bir mektup yazdı ve onun Habib b. Mesleme El-Fihri'yi İrminiye'ye (Armenia) göndermesini emretti.⁴⁰ Habib b. Mesleme, Şam ve El-Cezire halkından oluşan ordusuyla harekât etti ve 642'de, Arapların, Kalikala olarak bildikleri Theodosiopolis'e geldi.⁴¹ Habib b. Mesleme, Bizans'ın doğudaki en önemli idari merkezilerinden bir olan bu şehri kuşattı, ardından şehir halkı, cizye vermek veya göç etmek şartları ile şehri teslim ettiler. Teslimatın sonunda büyük bir Hristiyan nüfus şehirden göç ederek Bizans topraklarının iç bölgelerine gittiler.⁴² Ardından bölgede bir takım tımar düzenlemesi yapan Habib, ordusu ile birlikte aynı yıl içerisinde Kalikala'dan harekâtla Basean'a girdi ve ovayı boydan boya geçerek bu günkü Eleşkirt'e kadar ilerledi, sonra Ağrı Dağı'nın güneyinden Aras boyunlarına yöneldi. 6 Ekim 642'de Divin'i alan İslam orduları 10 Ağustos 643 yılında Arzap'ı aldılar.⁴³ Burada yaptığı faaliyetler sonucunda Ararat Eyaletini ele geçirip Nahcivan'a yöneldi ve İkinci Armenia olarak tabir edilen İberia'ya girerek birçok başarı kazandı. 645 yılında meydana gelen Karasu Savaşı'nın ardından Dördüncü Armenia olarak sayılan Kalikala çevresiyle Yukarı-Murat ve Basean'ın da içerisinde bulunduğu Aras boyları iki yıl gibi kısa bir sürede Müslümanların eline geçti.⁴⁴

İslam ordularının Doğu Anadolu Bölgesi'nde bu denli başarılı olması Bizans İmparatoru II. Konstans'i endişeye sevk etti. Meydana gelen bu olaylara misilleme ve önlem için ilk iş olarak 647 yılında Reştunili Teodoros'u Ermeni orduları başkomutanı olarak tayin edildi ayrıca Patricius rütbesi verildi ve önceden beri Bizans yanlısı olduğu bilinen III. Nerses'i bölgede Ortodoksluğu yaymak için harekâta geçti. Fakat kısa zaman sonra Reştuni zincirlenerek

⁴⁰ Belâzurî, eserinde aktardığı başka bir rivayete göre Hz. Osman doğrudan Habib'e mektup yazdı ve İrminiye'ye savaşa gitmesini emretti. Bkz.: Belâzurî Ahmed b. Yahya b. Caber, **Fütûhu'l-Büldân**, Çev.: Mustafa Fayda, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002, s.282-283; Mustafa Fayda, "Belâzurî", **İslam Ansiklopedisi**, c.V, D.İ.A. Yay., İstanbul 1992, s.392-393.

⁴¹ "Kalikala, Kalikala şehrini yaptıran kadının adıdır. Bu şehir, adı geçen kadına nispet olunmuştur. Manası Kali'nin İhsanı demektir." Bkz.: İbn Fakîh, **Muhtasarı Kitâbi'l Büldân, Müslüman Coğrafyacıların Gözüyle Ortaçağda Türkler**, Der.:/ Çev.: Yusuf Ziya Yörükân, s.249.

⁴² Belâzurî, **age**, s.283.

⁴³ Sebeos, **age**, s.129-130; Robert W.Thomson, **age**, s. 110-111.

⁴⁴ Armenia'nın taksimi yapılırken, Es-Sisevend ile Erran (Aran) şehirlerini Birinci Armenia, Hazarların elinde bulunan Cüzan (Gürcistan) Ülkesini İkinci Armenia, Yukarı-Murat ve Aras boylarını (Ararat Eyaleti) Üçüncü Armenia, Şimşat, Kalikala, Hilat, Erciş ve Bacüneys'i Dördüncü Armenia olarak ayrılmış, Ancak Başka bir rivayette ise Sisecan, Erran ve Tiflis Birinci Armenia, Siractayr, Bağrevend, Debil (Divin) ve El- Büsfürrecan (Vasपुरagan) ikinci Armenia, Kalikale, Hilat, Erciş ve Bacüneys Üçüncü Armenia, Şimşat ise Dördüncü Armenia olarak taksim edilmiştir. Bkz.: Belâzurî, **age**, s. 278-279.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Konstantinepolis'e İmparatorun karşısına çıkarıldı, İmparator, Ermeni Nakhari'na özgürlüğünü geri verse de Reştuni bunu unutmuyacaktı. Bu sırada sürgünde olan Varazdirot Pakraduni, Armenia'ya geri döndü ve İmparator ona da Küropolates unvanını verdi.⁴⁵ Yapılan bu son hamleler ile bölgede Bizans hâkimiyeti kısa bir süre için tekrar kuruldu. Bu arada Bizans ile Ermeniler arasında çıkan mezhep sorunlarından dolayı II. Konstans, Reştuni'yi bulunduğu görevinden azletti. Bundan sonra Reştuni, 650'de Şam Valisi Muaviye'ye bir elçi göndererek bağlılığını bildirdi.⁴⁶ Aynı yıl Araplar ile Bizanslılar arasında 3 yıllık anlaşma yapıldı.⁴⁷ Anlaşmanın süresi bittiğinde İmparator II. Konstans yaklaşık 100 bin kişilik bir ordu ile harekât etti ve doğuya yöneldi, Tercan'a geldiğinde Halife'den "*Armenia benim, oraya girme ama girersen sana saldıracağım ve garanti ederim ki oradan kaçamayacaksın*" diye bir mektup aldı ve İmparator II. Konstans; "*Bu toprak benim ve oraya giriyorum bana saldırırsan Tanrı adil bir yargıçtır*" ifadeleri bulunan bir karşılık gönderdi; sonra oradan ayrılarak saltanatının 12. yılında Theodosiopolis'e geldi ve şehre yerleşti. Burada Reştuni'nin politikasından kopan IV. Armenia olarak bilinen bölgeden gelenleri ve Sper (İspir), Tayk ve Basean gibi çevre bölgelerin Ermeni nakhtarlarını kabul etti. Birkaç gün burada kaldıktan sonra Basean'a girdi burada orduları ile birlikte Vanand, Shirk ve Khorkorunik prensleri onu karşıladı ve İmparator, Basean-Vanand yolu ile Divin'e geldi. Burada kendisine birçok yerel bey ve III. Nerses'de katıldı. Daha sonra Reştuni'nin yakalanması için birkaç kez teşebbüste bulunuldu ise de Reştuni Akdamar'daki kalesine saklandı. İmparator ilk önce bütün ülkeyi yakıp yıkmayı istese de Nerses ile Mushel yere kapanıp yalvarmaları üzerine bundan vazgeçti. Ardından hem Armenia hemde İberia topraklarını kan dökülmeden kendisine bağladı, kışı Divin'de geçirdikten sonra Konstantinepolis'e geri döndü.⁴⁸

İmparatorun bölgeden ayrılışını fırsat bilen ve Malazgirt'te bulunan İslam orduları, tekrardan harekâta geçerek Reştuni Teodors'un sayesinde kaybedilen yerleri geri aldı ve Muaviye,

⁴⁵ Bizans'ın Ermenilere verdiği unvanlar hakkında geniş bilgi için bkz; Mehlika Aktok Kaşgarlı, "Anadolu'da Ermenilerin Yerleşim Yerleri-Büyük Ermenistan- Bizans'ın Ermeniler Verdiği Unvan Ve Payeler-Küropolates, Konsül, Prokonsül, Patris, Kont -Gibi Titrler, Armeno- Grek Bazileiler," **X.Türk Tarih Kongresi**, c.III, Ankara 1986, s.1087-1095.

⁴⁶ Robert W.Thomson, **age**, s.136; Sebeos, **age**, s.159; Ghewond, **Badmutyan; Ghewond's History**, Trans.: Robert Bedrosian, New Jorsey 2006, s.5. b.13.

⁴⁷ Yapılan anlaşma hakkında bkz.: Robert W.Thomson, **age**, c.I, s.110-113.

⁴⁸ Robert W.Thomson, **age**, s.137-139; Sebeos, **age**, s.160-161; Nina A.Garsoian, **age**, s. 225; Jean Laurent, **age**, s.201.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Reştuni Teodors'i Armeni, İberia, Ağvan ile Kafkasya'ya kadar uzanan bölgenin valisi olarak tayin etti. 655 yılında bölgede tekrardan Bizans orduları görüldü ve Habib ile yapılan savaş sonucuna İslam orduları Kalikala'ya sahip oldular.⁴⁹ Yeni bir din olarak Arap yarımadasında ortaya çıkan Müslümanlık, İslam ordularının bu dönemdeki Doğu Anadolu seferleri sırasında bölgeye taşındı. Bölgede Hristiyanlığın iki baskın kolu olan Ortodoksluk ve Gregoryenliğin Theodosiopolis ve çevresinde etkin şekilde hüküm sürerek şehre kazandırmış olduğu karakteristik özellikler İslamiyet'in gelişi ile birlikte yeni bir çehreye büründü ve bu yeni inanç ilerleyen dönemlerde bölge halkı tarafından yoğun şekilde kabul gördü ardından Theodosiopolis İslamiyet'in Anadolu'daki en önemli yerleşim yerinden birisi halinde geldi.

B. İmparator II. Iustinianos'un Faaliyetleri (685-695, 705-711)

VII. yüzyılın ikinci yarısında İslam aleminin içinde bulunduğu büyük iç karışıklıklar sebebiyle Şam valisi, kendisine yardım için bölgedeki İslam ordularını geri çağırdı. Bunun üzerine Doğu Anadolu tamamen Bizans'ın hâkimiyetine geçti ancak Muaviye'nin Şam'da 661 yılında Emevi Devleti'ni kurup Halife unvanı ile başına geçmesinin ardından bölge 3 yıllık aradan sonra tekrar Arap akınlarına maruz kaldı. Halife Muaviye döneminde (661-680) doğu bölgesi Şam merkezli Emevi devletine bağlandı.⁵⁰

Şam'da devam eden karışıklıklardan yararlanmak isteyen Bizans İmparatoru II. Iustinianos⁵¹ General Leontiyos idaresinde bir orduyu doğuya gönderdi.⁵² 686 yılında Kalikala'yı Araplardan geri almayı başaran general, bölgeye hâkim oldu, ancak 690 yılında Tebriz'den bölgeye bir Emevi ordusu geldi ve yörede tekrar Arap hâkimiyetini sağladı. Bunu haber alan İmparator II. Iustinianos, yeni bir ordu toplayarak Konstantinopolis'den doğuya doğru harekât etti ve Kalikala'yı geçerek Basean'a girdi ve ovayı boydan boya geçerek ovanın doğu tarafında bulunan Aladağına gelince ordusunu üçe böldü; Birisini, İberia, birisini Ağvan'a gönderdi, kendisi de ana kolla birlikte Basean'ın doğu ucunda bulunan ve daha sonra Kağızman Pasin'i olarak adlandırılan bölgeye girdi. Burada bütün yöresel beyleri yanına

⁴⁹ Sebeos, *age*, s.177; René Grousset, *age*, s. 292.

⁵⁰ Muaviye ve Hz Ali arasında meydana gelen olaylar için bkz.: İbrahim Sarıçam, *Emevi-Haşimi İlişkileri (İslam Öncesinden Abbasilere Kadar)*, Ankara 1997, s. 265-280; Ömer R.Doğrul, *Asr-ı Saadet (Büyük İslam Tarihi)* c.V., İstanbul 1977, s. 94-106; Sabri Hizmetli, *age*, s.447-453.

⁵¹ A.A. Vasiliev, *age*, s.284; Georg Ostrogorsky, *age*, s.120.

⁵² Charles William Chadwick Oman, *age*, s.180.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

çağırarak hepsini rehin aldı ve Basean'da bulunan Arçovit Vadisi'nin⁵³ ovaya açıldığı yerdeki Kaputru Kalesi'nin⁵⁴ sahibi olan Arsaklı Hanedanı'ndan olan Şırak Beyini bütün Armenia'nın valisi olarak tayin etti ve bölgede yeniden Bizans hâkimiyeti kuran İmparator, Konstantinopolis'e geri döndü.⁵⁵

C. İmparator Theophilos'un Faaliyetleri (829-842)

Hız. Muhammed'in amcası Abbas b. Abdülmuttalip'in soyundan gelen Abbasiler, Horasanlı Ebü Müslim önderliğinde çıkan ayaklanma sonucunda Emevi devletini 750 yılında ortadan kaldırarak Abbasi devletini kurdular.⁵⁶ Abbasi Devleti'nin ilk Halifesi Ebû-l Abbas tahta çıktı.⁵⁷ Abbasi Halifesi Memnun (813-833) zamanında Halid b. Yezid b. Meyzed, Armenia valisi olarak atandı. 832 yılında Abbasilerin Anadolu'da Bizanslılarla mücadelesini fırsat bilen Babek, Azerbaycan'da başlattığı isyanı genişleterek İsfahan ve Fars eyaletlerini ele geçirdi.⁵⁸ Hurremilerin isyanı ile zor günler yaşayan Abbasilerin bu durumundan yararlanmak isteyen Bizans İmparatoru Theophilos, doğuya doğru 837 yılında iki büyük sefer düzenledi. İlk sefer Malatya-Tunceli ve Harput taraflarına yönelirken ikinci sefer daha kuzeye, Kalikala'ya doğru yönelmişti. 837 yılın yaz aylarında Kalikala Bölgesi'ni aşan Bizans ordusu Basean Ovası'na girdi. Günümüzde Aşağı Pasin'deki Horasan İlçesi'ne bağlı olan Komador

⁵³ Arçovit; Arç-Ovit'den türemiş olup mahalli dilde anlamı "Ayı" dır tam manası ise Ayılar Vadisidir. Bu vahşi hayvanın yaşadığı vadi, şimdi de mevcuttu. Burası, Okomi'nin kuzeyinde, yani başından akan Tımar Çayı'nın kaynaklarında doğru uzanan dağlık-ormanlık alandır. Fahrettin Kırzioğlu, Arçoviti Theodosiopolis'i kuzeyindeki, Arztunu: Arzathi ile aynı yer olduğuna temas etmektedir ancak bu bahsedilen mıntıka Karin Ovası'nda bu ismi taşıyan geçici gölün kuzeyinde, dağ eteğindedir. Fakat Urfalı Mateos Arcovit'i Basean düzlüğündeki bölge olarak kaydetmektedir. Bkz.: Enver Konukçu, "II. Basileios'tan Romanos Diogenes'e Okomi", *Işın Demirkent Anısına*, Ayrı Basım, İstanbul 2008, s.237; Ernst Honigmann, *age*, s. 178 dn.6.

⁵⁴ Murts Çayı'nın yanında olan ve şimdiki Hasankale'ye tekabül eden Capetrum (Gabudru), Ermeni kaynaklarında Kaput-Ru'dur. Kaput mavi gök rengi, "Ru: Rü (d)" ise Farsçada nehir manasındadır. Bundan dolayı kalenin yanındaki nehir dolayısıyla Göksu diye tercümesi mümkündür. Bkz.: Enver Konukçu, *agm*, s.237

⁵⁵ Ghevond, *age*, s.6, b.16-18; René Grousset, *age*, s.295-297; Fahrettin Kırzioğlu, *Kars Tarihi*, İstanbul 1953, s.222.

⁵⁶ Geniş bilgi için bkz.: K.V. Zetterstéen, "Abbasiler", *İslam Ansiklopedisi* c.I, M.E.B. Yay., İstanbul 1978, s.18-22; M.Şemseddin Günaltay, "Abbasi Oğulları İmparatorluğun Kuruluşunda Ve Yükselişinde Türkler", *Bellekten*, T.T.K. Yay., c. VI, Sayı 23-24, Temmuz 1942, s.177-205.

⁵⁷ Belâzurî, *age*, s.300.

⁵⁸ Babek İsyanı için bkz.: Osman Turan, "Babek" *İslam Ansiklopedisi*, c.II, M.E.B. Yay., İstanbul 1979, s.171-173.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

(Gomajor)⁵⁹ kasabasına geldi ve yerel halkın birçoğunu öldürdü geri kalanları ise Bizans topraklarına sürgüne gönderdi. Buradan harekât eden ordu asi Babek ile buluşarak güç birliği yapmak için Vanand Bölgesi'ne girdi. Tiflis Emiri İshak b. İsmail tarafından yapılan savaşta ağır bir yenilgi alan Bizans ordusu Taik Bölgesi'ndeki Sper'e çekildi.⁶⁰

838 yılında Taik Bölgesi'ndeki Bizans ordusunun başına İmparator Theophilos geçti ve Sper'den hareket ederek Kalikala önlerine geldi. Henüz savunma hatları ve surları yeni yapılmış olan Kalikala kalabalık Bizans ordusu tarafından kuşatılmıştı. Günlerce süren çatışmalarda, etraftan hiçbir yardım alamayan ve kendi kaderine terk edilen şehir, Theophilos'un bizzat kumanda ettiği muhasarada birçok insan kaybı yaşadı ve surlarda büyük gedikler açıldı. Mevsimin elverişsizliğini gören İmparator, kuşatmadan vazgeçip bölgeden ayrıldı. Halife Mutasıbillah (833-842) zamanında El-Hasan Ali el-Bazegisi hudut ve Armenia Valisi oldu ve Halife, Doğu Anadolu'nun önemli kalesi ve şehrine 500.000 dirhem gibi büyük bir masrafla Kalikale şehrini tahkim ettirerek muhasaralara dayanıklı hale getirdi.⁶¹ Sonra Halife Mütevekkil (847-861) zamanında Armenia Valiliği'ne Yusuf b. Muhammed b. Yusuf el-Mervezi'ye getirildi; Ancak Vali görev başında iken Huveysiyeliler tarafından öldürülünce yerine, Halife tarafından 852'de Boğa el-Kabir (Büyük Boğa) vali tayin edildi.⁶² Devam eden tarihi süreç içerisinde birçok mücadeleye sahne olan bölgede X. yüzyılın başlarından itibaren Müslümanların aleyhine gelişen olaylar meydana gelmeye başladı ve İmparator VI. Leon (886-912) ile oğlu Constantine **Porphirogenitus** (913-959) doğuya büyük önem vererek bu dönemde Theodosiopolis ve Basean önlerinde Araplarla birçok kez karşı karşıya geldiler ve Müslümanlara bu bölgelerde zor zamanlar yaşattılar.⁶³ 934'teki yedi aylık Bizans kuşatmasından sonra Theodosiopolis düştü ancak 948'de yeniden Müslümanların eline geçen şehir, Ioannes Çimiskes (Jonh Tzimiskes

⁵⁹ Heinrich Hübschmann, **Die Altarmenischen Ortsnamen**, Beirrejen Zur Historie Hen Topographic Armenies Orstamen, Amsterdam 1969, s. 363; M. Hanefi Palabıyık, "Klasik İslam Coğrafyacılarına Göre Erzurum", **Türk-İslam Düşünce Tarihinde Erzurum Sempozyumu**, Erzurum 2006, s.535.

⁶⁰ René Grousset, **age**, s.211-212; Fahrettin Kırzioğlu, **age**, s.257.

⁶¹ Belâzurî, **age**, s.285-286; İbrahim H. Konyalı, **Âbideleri ve Kitabeleri İle Erzurum Tarihi**, E.T.A.T.D. Yay., İstanbul 1960, s.16; Abdurrahim Şerif Beygu, **Erzurum Tarihi, Anıtları, Kitabeleri**, İstanbul 1936, s.35.

⁶² Belâzurî, **age**, s.302-303; Jean Laurent, **age**, s.213.

⁶³ Abdurrahim Şerif Beygu, **age**, s.36.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

969-976)⁶⁴ tarafından 949 Eylül'ünde Müslümanlarından alındı. Halife Osman döneminde Theodosiopolis ve çevresinde yoğunlaşan akınlar sırasında İslamiyet ile tanışan bölge gerek Emeviler gerekse Abbasiler döneminde yoğun bir şekilde Arap-Bizans mücadelesine sahne olmuş, sınır mücadelesi uzun süre devam etmiş ve 300 yıl kadar Müslümanların serhad ve gaza şehri olan "Kali" nispetini taşıyan ve birçok İslam âlim ve şair yetiştiren Kalikale, yaşanan bu olaylardan sonra Bizans hâkimiyetine geçti ve Selçukluların fethine kadar yaklaşık 130 yıl bir thema merkezi olarak Bizans idaresinde kaldı.⁶⁵

V. İmparator II. Basileios'un Theodosiopolis ve Çevresindeki Faaliyetleri (976-1025)

Bizans İmparatorluğunda 867-1056 yılları arasında hüküm süren Makedonyalılar Sülalesi devri ikiye ayrılır. Bu devirlerin ilki 867'den başlayıp 1025 yılında II. Basileios'un ölümü ile sonuçlanan dönem, ikicisi ise 1025-1056 yılları arasında hüküm sürmüş olan İmparatoriçe Teodora'nın dönemidir. Ioannes Çimiskes'in 7 yıllık saltanatından sonra yerine geçen ve Bulgarokton (Bulgar Öldürücüsü) lakabını taşıyan II. Basileios⁶⁶ devrinde imparatorluk kuvvet ve ihtişamının doruk noktasına varmıştır.⁶⁷

Ioannes Çimiskes'n halefi olan II. Basileios yaklaşık olarak 50 yıllık saltanatının ilk yıllarında Bulgarlar, Hükümdar Samuel önderliğinde ayaklandı ve Samuel ile II. Basileios arasındaki mücadele uzun yıllar sürdü.⁶⁸ Balkanlar'daki mücadelenin ilk yıllarında II. Basileios, Anadolu'da meydana gelen Bardas Skleros ve Bardas Phokas isyanlarından dolayı pek etkili bir politika izleyemedi.⁶⁹

Ancak Aşot'un oğulları Grigor ve Bagrat babaları öldükten sonra Bizans'ın hizmetine girdiler ve daha sonra asi Skleros'un tarafını tuttular. Bu iki kardeşten büyük olan Grigor, Bardas Skleros'la (976-979), küçük kardeş Bagrat ise Bardas Phokas'la (987-989)

⁶⁴ Ioannes Çimiskes'in tahtı ele geçirmesi hakkında bkz.: **Smbat Sparapet's Chronicle**, Trans.: Robert Bedrosian, Long Branch, New Jersey 2005, s.3; Georg Ostrogorsky, **age**, s.272.

⁶⁵ Fahrettin Kırzioğlu, **age**, s.286-287.

⁶⁶ **Charles William Chadwick** Oman, **age**, s.241; Catherine Holmes, **Basil II and The Governance of Empire (976-1025)**, Oxford 2005, s.16.

⁶⁷ Makedonyalılar Sülalesi hakkında geniş bilgi için bkz.: A.A. Vasiliev, **age**, s.379-382; Romilly Jenkins, **age**, s.183-197.

⁶⁸ Bulgar savaşları için bkz.: Father Michael Chamich, **age**, c.II. s.100-101; George Finlay, **History of the Byzantine Empire, from 717 and 1057**, c.I., Edinburgh and London 1853, s. 426-442 ; **Charles William Chadwick** Oman, **age**, s. 241-242.

⁶⁹ Edward Foord , **age**, s.282; A.A. Vasiliev, **age**, s.392-393 and s.405.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

birlikte, ikisi de Armenia'da isyan ettiler ve bu olaylar sonucunda Bizans'ın bölgedeki gücü iyice zayıfladı.⁷⁰

Bu arada çıkan bu isyana karşı bir hamle yapmak isteyen Bizans İmparatoru, İberia Kralı Davit'den (961-1000) yardım istedi ve vereceği yardımlar karşılığında kendisine 979'da Haltoyariç, Çormairi, Theodosiopolis ve Karin Bölgesi'ni, Kleisuraları, Mardali adını da taşıyan Sevuk kalesiyle birlikte Basean Bölgesi'ni Hark'ı ve Apahunik Vadisi'ni mükâfat olarak vermeyi taahhüt etti. Yukarıda verilmesi taahhüt edilen yerlerden anlaşıldığına göre Theodosiopolis ve Basean, Asilere galebe çalındığı takdirde Bizans'ın hâkimiyetinden ayrılarak Gürcü hâkimiyetine geçecekti. 24 Mart 979 tarihinde Yukarı Sakarya boylarında bulunan Pankalya'da yapılan savaşta asi Bardas Skleros bozguna uğratıldı ardından Skleros Bağdat'a kaçtı.⁷¹ Bu savaşta büyük yararlılık gösteren Davit'e İmparator, vermeyi taahhüt ettiği bütün yerleri verdi ve meydana gelen olaylardan sonra Theodosiopolis ve Basean Bölgesi 979 yılından itibaren İberia Küropalatesi Davit'in hâkimiyetine geçti.⁷² Bundan anlaşıldığı gibi Theodosiopolis ve Basean bölgeleri uzun zamandır Bizans'ın hâkimiyetindeydi. **Constantine Porphyrogenitus'a** göre Basean'da daha önceleri İberia ile hududu Aras Nehri teşkil etmekteydi.⁷³

Yapılan ittifakın ardından Davit ile İmparator II. Basileios arasındaki ilişki bozulmaya yüz tutmuştu. Bu sırada Bardas Phokas kendisini İmparator ilan ettirdi (12 Eylül 987). Ardından oğlunu Davit'e elçi olarak gönderdi ve ondan Trabzon'dan Vanand'a doğru ilerleyen Magistros Taronites'e karşı yardım istedi. Bu yardım talebine karşılık olarak Davit, İki oğlunu ve yaklaşık 1000 kişilik bir kuvveti Bardas Phokas'a gönderdi. Bu müttefik güçler Taronites'i yenerek bozguna uğrattılar ardından Gürcü kuvvetleri kendi ülkelerine döndüler. İmparator II. Basileios, Phokas'ın savaş sırasından atından düşerek ölümünün ardından⁷⁴ Davit üzerine Al-Cakrus'u gönderdi. Davit itaatini ilan ederek ölümünden sonra bütün devletini ve asillerden müteşekkil ordusunu İmparator'a miras bırakmak gibi ağır basan bir taahhütte bulunmasının ardından affedildi.⁷⁵

⁷⁰ Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1336) ve Papaz Girgor'un Zeyli (1136-162), Çev.: Hrand D. Andreasyan, Not.: Edouard Dulaurer, M. Halil Yananç, T.T.K. Yay., Ankara 2000, s.36; Catherine Holmes, *age*, s.341-342.

⁷¹ Edward Foord, *age*, s.284-285; George Finlay, *age*, c.I., s.429-432.

⁷² **Smbat Sparapet's Chronicle**, s.8; Catherine Holmes, *age*, s.319-320; Ernst Honigmann, *age*, s.149-150; Fahrettin Kırzioğlu, *age*, s.291-292.

⁷³ Constantine Porphyrogenitus, **Three Treatises On Imperial Military Expeditions**, Intidution, Edition, Translation and Commentary, by John F. Haldon, Wien 1990, s.18; Ernst Honigmann, *age*, s. 150.

⁷⁴ Edward Foord, *age*, s.287.

⁷⁵ Catherine Holmes, *Age*, s. 320-321.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Davit'in 31 Mart 1000'de zehirlenerek öldürülmesinin⁷⁶ ardından İmparator II. Basileios, kendisine ilhak eden mirası almak istedi.⁷⁷ Bu amaç doğrultusunda bulunduğu Tarsus'tan harekâtle Malatya yoluyla Erzincan'a geldi ve kendisine bağlılık yemini etmek için gelen Meyyâfârikin'in Müslüman beyi Muhahhid ad-Davla Abû Mansur Sa'id'i kabul etti, ardından Aras Irmağı'nın kenarında, kayalıklar arasında bulunan dağlık Havçığ'e girdi.⁷⁸

İmparator, Havçığ'de konaklarken Gürcü Kroniğine göre Davit, memleketini mecburen Bizans İmparatoruna vaat etmeden önce yeğeni Gurgen'in oğlu Abhazia Kralı III. Bagarat'ı kendisine varis tayin etmişti.⁷⁹ İmparator II. Basileios, Havçığ'de Bagarat'a bir takım arazileri tevcih etti, kendisini Küropolat unvanı ile şereflendirdi ve babası Gurgen'e ise sadece Magistros yaptı. Gurgen, oğluna böyle parlak bir unvan verilmesine ve Taik üzerindeki miras haklarının büyük bir bölümünden feragat etmiş gibi görünmesine çok kızdı.⁸⁰

Bu esnada İmparator, Havçığ'den ayrılarak Hart Nahiyesi'ne geçti. Oradan Davit'in miras olarak bıraktığı araziler arasında bulunan Malazgirt'e girdi ve burayı İmparatorluğa ilhak ettirdi. Ardından yoluna devam ederek Vağarşagerd (Eleşkirt)'e ulaştı ve buradan Taik'i ilhak etmek üzere hareket etti ve Ukhtik'e (Oltu) girdi. Bütün kartal yuvası kalelerini zapt etti ve kendi yandaşlarını kalelere yerleştirdi. 1001 yılın İlkbaharında Theodosiopolis, Khağdoyariç yolu ile İmparatorluk merkezi olan Konstantinepolis'e döndü ve İmparatorun yapmış olduğu doğu seferi sonucunda Davit'in bütün mirası olan Theodosiopolis, Taik, Basean Bölgesi ve Abahunik veya Malazgirt diyarları fiilen Bizans İmparatorluğuna bağlanmış oldu. II. Basileios, sahip olduğu bu yeni toprakların her yerine valiler, şato derebeyleri, Grek yüksek görevlileri gibi güvenebileceği kendi adamlarını atadı.⁸¹ Gürcü krallığının 979 yılından önce Bizans İmparatorluğu ile güney hududunu muhtemelen Theodosiopolis'in kuzeyindeki Dumlu Dağı ve doğuya doğru ilerleyen ve Basean'ın kuzeyinden devam eden dağ silsilesinin etekleri oluşturuyordu.⁸²

II. Basileios Doğu Anadolu'da bunları yaparken onun ziyaretinden hiç de hoşnut olmayan Gürcü Kral Gurgen, eyaletine geri

⁷⁶ Geniş bilgi için bkz.: **Smbat Sparapet's Chronicle**, s.9.

⁷⁷ Taikli Davit'in ölümü hakkında bkz.: **Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi**, s.39-40; René Grousset, **age**, s.519.

⁷⁸ René Grousset, **age**, s.520-521; Ernst Honigmann, **age**, s. 155-156.

⁷⁹ Taik Kralı Davit'in oğlunun olmayışı ve kardeşi Gurgen'in oğlu Bagarat'ın varis tayin edilmesi hakkında bkz.: Marie F. Brosset, **age**, s. 257-258.

⁸⁰ Lastivertli Aristakes, **age**, s. 4-.5; Marie F. Brosset, **age**, s.259.

⁸¹ René Grousset, **age**, s.523.

⁸² Ernst Honigmann, **age**, s.156.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

döner dönmez Bizans'la bağlarını kopardı ve 1001/1002 yılında Taik'e girerek istila etti ve açık kasabaları ele geçirdi. Fakat müstahkem Ukhtik'i alamadığı gibi birkaç hisarda da aynı akıbeti yaşayınca beklemek için Namrvan (Narman) vadisine yerleşti.⁸³ Meydana gelen olayları duyan İmparator II. Basileios, Koniklion Eyaleti beyini, Gürcü Kralının üzerine gönderdi. Eyalet beyi, Basean'da Gürcü Kralı ile yaptığı savaşı kazandı ve 1001 yılının kışına kadar burada kaldı. Basean'da meydana gelen savaşı kazanan Koniklion beyi, Kral Gurgen'e bir anlaşma önerdi ve bu görüşme Basean'da, Kaputru Kalesi'nin kuzeydoğusunda, 7 km. uzaklıkta bulundan ve Sedir ağaçları ile kaplı olan Mecobk (Medzopk) Dağı eteklerindeki Surp Astuacacin (Surp Asdvadzadzin: Tanrıların Kutsal Anası) isimli köyde yapıldı. Gürcü Kralı, onun bütün arzularını yerine getireceğini söz vererek ve Taik üzerindeki hak iddialarından vazgeçerek Magistor Koniklion ile yeni bir sulh yaptı. Ve yapılan bu sulh sonucunda iki taraf Taik'i bölüştü, kuzeyi Gürcü Kralı Gurgen'e bırakıldı, Basean ve Karin Ovaları ile güney komşuları Bizanslıların elinde kaldı. Bir Bizans tarihçisinin ifadesiyle; *O kendi memleketi ile yetinmeli, yabacı ülkelere akınlar yapmamalı ve küçük oğlunu rehine olarak vermeli idi.*⁸⁴

1008 yılında Gurgen'in ve ondan sonra İberia'ya hükmetmiş olan Bagarat'ın 1014 yılında ölümünden sonra yerine geçen oğlu Aphazia ve K'art'li Kral Giorgi (1014-1027),⁸⁵ eskiden beri süren gelen iddiaları tekrardan gün yüzüne çıkartmıştır. İmparator II. Basileios ise Giorgi'nin babası Bagarat'ı tahta çıkardığı zaman ona Küropolates unvanı ile birlikte ikta ettiği yerleri geri istemiş; ancak Giorgi bu istekleri reddetmiştir. İmparator bu gelişmelerin ardından, Giorgi üzerine büyük bir ordu göndermiş ve Ukhtik yakınlarında yapılan savaşta Giorgi üstün gelerek Bizans ordusunu geri püskürtmüştü. İmparator, Bulgar Savaşları ile meşgulken⁸⁶ Giorgi, Mısır Halifesi El-Hâkim⁸⁷ ve Ani Kralı Yovannes-Smbat⁸⁸ ile bir

⁸³ Lastivertli Aristakes, *age*, s.6.

⁸⁴ **Georgius Cedrenus-Ioannis Scylikzea**, Trans.: Tomus Alter, Bonnae 1839, s.447; René Grousset, *age*, s.523; Ernst Honigmann, *age*, s.159; Fahrettin Kırzioğlu, *age*, s.298.

⁸⁵ İbrahim Telliöğlü, **XI-XIII. Yüzyıllarda Türk-Gürcü İlişkileri**, Trabzon 2009, s.27.

⁸⁶ İmparator Basileios'un Balkan Seferleri ve Bulgar Savaşları için bkz.: Catherine Holmes, *age*, s.394-428.

⁸⁷ El-Hâkim hakkında bkz.: Gregory Abû'l-Farac (Bar Habraeus), **Abû'l-Farac Tarihi**, Süryaniceden İng. Çev.: Ernast A. Wallis Budge, Trk. Çev.: Ömer Rıza Doğrul, T.T.K. Yay., Ankara 1999, s.76-86.

⁸⁸ Ani Kralı Yovannes-Smbat hakkında bkz.: Fahrettin Kırzioğlu, **Ani Şehri Tarihi (1018-1236)**, Ankara 1982, s.7-8.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

ittifak kurarak İmparatorun sınır bölgesi olan Taik ve Basean'ı zapt etti.⁸⁹

Bulgarların itaatleri sağlandıktan sonra, Giorgi'nin hâkimiyetinin yedinci senesi olan 1021 yılında, bizzat İmparator bütün Bizans ordusu ve birçok yabancı askerle doğuda görüldü.⁹⁰ İlk önce Suriye hudutlarına doğru harekât etmiş ancak Mısır Halifesi'nin ortalarda olmadığı görmesi üzerine İmparator, Malazgirt ve Theodosiopolis'e doğru yolunu çevirdi; Çünkü Giorgi, İmparatora bir elçi göndererek '*İmparator'un Ekeleaca veya Karin'e vasıl olur olmaz yanında geleceğini vaat etmişti*'. İmparator onu her gittiği yerde bekledi; fakat Gürcü Kralı Giorgi'nin çevresi onu gitmekten her defasında vazgeçirdi.⁹¹

Tarihçi Aristakes⁹² bu sefer hakkında şu bilgileri verir: '*470 (1021-1022) yılında Kral, büyük bir ordu ile doğu'ya geldi. Karin Ovası'nda karargâh kurdu. Gürcülerin başındaki Giorgi'ye elçi gönderip, gelip kendisine boyun eğmesini istedi. Varharskarir şehrinde oturan Gürcü uyruklu Piskopos, kralın yanına gelip ne zaman Ekepheac'e veya Karin'e gelersen gel, Giorgi senden önce gelecektir diye taahhütte bulundu. Ve Basil ona inanıp, Giorgi'nin gelişini bekledi.*'⁹³

İmparator, daha 1018 (467) yılında bu bölgeye Nikomit Hükümdarı denilen birisini göndermiş ve bu şahıs bölgede bir ordu toplayarak, Transkafkasya'yı yeniden fethinin başlangıç noktası olan Theodosiopolis'i tekrardan inşa ettirmişti.⁹⁴

Giorgi verdiği sözü tutmayıp İmparatorun karşısına çıkmayınca II. Basileios, bir süre sabredip bekledikten sonra hasmının uzlaşmayacağını görüp bulunduğu yerden hareket ederek Basean'a girdi. Bu sırada Kral Giorgi'de çok sayıda asker bulunan bir ordunun başında olduğu halde savaşmak üzere yürüdü ve iki ordu hiç savaşmadan uzun süre Basean'da karargâh kurmuş vaziyette

⁸⁹ Ernst Honigmann, *age*, s.160.

⁹⁰ Marie F. Brosset, *age*, s.267.

⁹¹ René Grousset, *age*, s.535.

⁹² Aristakes hakkında bilinenler çok azdır. Ona ismini vermiş olan köyünün, Erzurum Bölgesi'nde Artze yakınlarında olduğuna inanılır. Onun dindar dünyevi görüşü, her şeyi Tanrı'nın dizaynına atfetmesine rehberlik etmiştir. Öyle ki Ermenilerin, Bizanslılar ve Selçuklu Türkleri tarafından mağlup edilmesini, diğerlerine göre daha tarafsız nakletmiştir. Bunun sebebi de her hangi bir soylu aile tarafından koruma altında olmamasıdır. Bkz.: Robert W. Thomson, "Aristakes of Lastivert and Amnenian Reactions to Invasion", *Armenia Karin/Erzurum*, Editör Richard G. Hovannisyann, California 2003, s.73-88.

⁹³ Lastivertli Aristakes, *age*, s.10.

⁹⁴ Lastivertli Aristakes, *age*, s.10; Catherine Holmes, *age*, s. 321-322.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

beklediler, Kral Giorgi, Basean'dan ayrılarak Ukhtik şehri yakınlarına çekildi, ordusuna şehir halkına fazla zarar vermeden bütün zenginliklerini almalarını emretti ve bu bölgeyi yakıp yıkıp yağmaladı.⁹⁵ Buna çok sinirlenen İmparator II. Basileios, Basean ahalisine dehşet salarak Okomi⁹⁶ kasabasını ve civar köyleri tahrip etti, silah, yangın ve kölelik yoluyla harap edilmesini emretti ardından Basean nüfusunu ve bu köylerdeki ahalisini Haltik (Khaldia) Thema'sına sürdü.⁹⁷ İmparator, ardından Basean'ı boydan boya geçerek Vanand'da bulunan ve Basean'a komşu Zivin-Karaorgan-Bardız gibi Soğanlı-Allahuekber Dağları'nın batısında bulunan P'orak (Dereler)⁹⁸ Bölgesi'ne girdi.⁹⁹ İmparator, Kral Giorgi'yi takip ederken Çıldır Gölü kenarında İmparator'un ordusunun öncüleri ile Gürcü birliklerinin artçı kuvvetleri arasında sonucu belli olmayan bir savaş meydana geldi.¹⁰⁰

Kral Giorgi, Aphazia'nın müstahkem kalelerine çekildi ve meydanı İmparator'a terk etti. Bunun üzerine İmparator, oniki idari bölgeyi tahrip etti.¹⁰¹ Bundan sonra Kralı, Kola'ya (Göle) kadar takip etti ve Şirimni Köyü'nde¹⁰² meydana gelen savaşta Gürcü birlikleri büyük bir yenilgi aldılar ve İmparator burada oyalanmayarak Ardahan'a kadar ilerleyerek bu bölgeyi ele geçirdi ve iki ordu arasındaki aralıksız takip ve kovalama İmparatorun, Cavahet ve Ardahan'a tekrar geri dönene kadar devam etti. Ardından İmparator, savaşa ertesi yıl devam etmeye karar verdi ve kışı geçirmek üzere Haldik Thema'sına (Trabzon) gitti.¹⁰³ Bundan sonra iki kral arasında sulh ve dostluk için elçiler gidip geldiler.¹⁰⁴

⁹⁵ Marie F. Brosset, **age**, s.267; René Grousset, **age**, s.536.

⁹⁶ Okomi şehri hakkında bkz.: Enver Konukçu, **agm**, s.235-243; Heinrich Hübschmann, **age**, s.363; Ernst Honigmann, **age**, s.212.

⁹⁷ Thema kelimesi kolordu manasına gelmekte olup, sonradan bu yeni askeri bölgelere ad olarak kullanılmıştır ki bu husus yeni düzenin doğumuna aydınlatıcı bir ışık tutar. Bu müesse, askeri birliklerin (Thema'ların) Anadolu'daki bölgelere iskân edilmesi suretiyle meydana gelmiştir ve işte bunun içindir ki birliklerin yerleştirildiği bölgelerde thema olarak zikredilmiştir. Nitekim bunlar sadece idari birlikler değil aynı zamanda askeri birliklerin iskân bölgeleridir. Bkz.: Georg Ostrogorsky, **age**, s.89-90; Ernst Honigmann, **age**, s.50-51; René Grousset, **age**, s.536.

⁹⁸ P'orak Bölgesi hakkına bkz; Heinrich Hübschmann, **age**, s. 478.

⁹⁹ Lastivertli Aristakes, **age**, s.11.

¹⁰⁰ Ernst Honigmann, **age**, s.161; Marie F. Brosset, **age**, s.268; Fahrettin Kırzioğlu, **Ani Şehri Tarihi**, s.3-4.

¹⁰¹ Ernst Honigmann, **age**, s.161; René Grousset, **age**, s.536.

¹⁰² Şirimni Köyü hakkında bkz.: Heinrich Hübschmann, **Age**, s. 459.

¹⁰³ Müverrih Vardan, "Türk Fütuhâtı Tarihi, (889-1269)", **İ.Ü.E.F. Tarih Semineri Dergisi**, c.I, sayı 2, Çev.: Hrand D. Andreasyan, İstanbul 1937, s.168; Catherine Holmes, **age**, s. 321-322.

¹⁰⁴ Marie F. Brosset, **age**, s.268.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Theodosiopolis ve Basean Bölgeleri'nde bunlar olurken, Urfalı Mateos'a göre, "Ermeni takviminin 476 (17 Mart 1018-16 Mart 1019) başlangıcında haça tapınan bütün Hristiyan halk Allah'ın hiddetine maruz kaldı. Doğudan gelen, acayip şekilli, yaylı ve kadın gibi uzun saçları bulunan Türkler, Vaspuragan'a (Van) girdi. Bunu haber alan Vaspuragan Kralı Senekerim, Türklerin üzerine büyük oğlu Davit'i gönderdi ancak hiç bu tarzda ok ve yaylı birlikle karşılaşmadıkları için meydana gelen savaşta yenilmek üzere iken Vasburanlı komutanlardan olan Şapuh'un telkinleri ile Ostan şehrine kadar geri çekildiler ve orada Kral Senekerim'e meydana gelen olayları anlattılar".¹⁰⁵

Komşu Azerbaycan'dan Türklerin ve doğudan Müslümanların akınları sonucunda zor günler yaşayan Vasburagan'a, bir de İmparatorun istilacı politikası eklenince, büyük bir çıkmaza giren Kral Senekerim, meydana gelen olaylar karşısında çok kederlendi, eski kitaplardan bir sonuca vardı ve bütün bu olumsuzluklardan kurtulmak için Trabzon'da bulunan İmparator II. Basileios'a 1021 yılının son günlerinde büyük oğlu Davit ile birlikte Piskopos Yeğiş'i elçi olarak gönderip, ülkesini alarak kendisine Sivas Bölgesi'nde rahat yerlerden malikâne olarak arazilerin verilmesini istedi. İmparator bu isteği sevinerek kabul etti ve Senekerim'e bütün ülke varlığının tek tek yazılı olan bir senedi imzalattı ve Kral Senekerim bölgeyi terk ederek İmparatorun kendisine verdiği Sivas-Arapkir arasındaki bir bölgeye yerleşti.¹⁰⁶

Ani Kralı Hovannes-Sımbat, Gürcü Kralı Giorgi'nin, Taik Bölgesi yüzünden Bizanslılar ile karşı karşıya gelmesinde Giorgi'yi kıskırtmış ve onu askeri yönden de desteklemişti.¹⁰⁷ İşte bu olayda önemli bir rol oynamasından dolayı İmparator II. Basileios'un bir gün kendi üzerine geleceğinden ayrıca yine İmparatorun, Basean Ovası'nda, Okomi'de ve Ardahan Bölgesi'nde yaptıklarından korkarak, kendi oğlunun olmayışı ve kardeşi Aşot'un elinde maskara olduğunu düşündüğünden, Vasburagan Kralı Senekerim'in yaptıklarını kendine örnek olarak Trabzon'da bulunan ve ikinci İberia seferine hazırlık yapan İmparatora, 1022 yılın başında Petros Gedadarç'i (Bedros Kedatartz) elçi olarak gönderdi ve bütün sancakları ile birlikte Ani Şehri'nin anahtarını İmparatora teslim etti

¹⁰⁵ Meydana gelen savaş hakkında geniş bilgi için bkz.: **Smbat Sparapet's Chronicle**, s.12; **Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi**, s.48-49.

¹⁰⁶ **Smbat Sparapet's Chronicle**, s.12; **Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi**, s.49-50; Müverrih Vardan, **agm.**, s.166-167; Jacques de Margo, **age**, s.174; Father Michael Chamich, **age**, s.112-113.

¹⁰⁷ Ernst Honigmann, **age**, s.160.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

ve verdiklerinin karşılığı olarak sadece İmparatorun Ermeni tebaasına dostluğunu istedi. İmparator kendisine Magistros unvanı vererek ölünceye kadar Büyük Armenia Kralı olarak tanıyacağına söz verdi. Vaspuragan gibi Ani Bölgesi'ni de hiçbir zorluk yaşamadan ele geçiren İmparator buna çok sevindi. İmparator, Trabzon'da kaldığı süre içerisinde, ordusuyla elde ettiğinden daha fazla başarı kazandı.¹⁰⁸

II. Basileios, 1022 baharında ikinci İberia seferine çıktı ve bu defa ki amacı ise Aphazia'ya denizden saldırmaktı ve bu amaç doğrultusunda Trabzon limanında bir filo kurdurdu.¹⁰⁹ Bu sırada Bizans ülkesinde büyük bir isyan çıktı ve II. Basileios'un ordusunda general olan asi Phokas'ın oğlu Tsarviz ile anlaşılan Xiphen¹¹⁰ kendisini İmparator ilan etti.¹¹¹ II. Basileios ile Giorgi arasında devam eden barış çalışmaları sırasında Giorgi, önceden de yaptığı gibi Taik'de işgal ettiği arazinin iadesini ve İmparator'un diğer arzularını yerine getirmeyi vaat ediyordu. Ancak bir taraftan İmparatorla barış çalışmaları yaparken bir taraftan da asi General Phokas'ın oğlu Tsarviz (Nikephoros Phokas) ve Xiphen ile Armenia Kralı Yoannes Sımbat, Aşot III. ve Vaspuragan Kralı Senekerim'in oğlu Davit ile ittifak kurdu. Bu ittifakın sonucunda ise kendisine Taik'li Davit'in bütün mirasına ve Khağdoyariç'e kadar olan Theodosiopolis bölgesine sahip olma taahhütleri verildi.¹¹²

Bu tehlikeli ittifakı haber aldığıında İmparator çoktan Taik seferine çıkmış ve Basean'da karargâh kurmuştu. İmparator bu toprakları ve kaleleri kendisine teslim edilmesini Kral Giorgi'den talep ediyor ve akabinde barış yapacağını söylüyordu. Durumun önemini anlayan İmparator, Basean ile Theodosiopolis arasında Aras Nehri'nin güneyinde kayalık dik yamaçlarda tahkim edilmiş ve **Constantine Porphyrogenitus**'unda Mastaton'a tekabül eden Mazdat Kalesi'ne çekildi. Aristakes'in aktardığı bilgiye göre Basileios ile Tsarviz arasında yapılan ilk savaş Basean'da bulunan Mazdat Kalesi'nde meydana gelmiştir.¹¹³

¹⁰⁸ Müverrih Vardan, **agm**, s.168; George Finlay, **age**, c.I., s.456; René Grousset, **age**, s.537-544; Ernst Honigmann, **age**, s.166; Esat Uras, **age**, s.75-76; Fahrettin Kırzioğlu, **age**, s.303.

¹⁰⁹ Ernst Honigmann, **age**, s.162.

¹¹⁰ Tsarviz veya Dvrhaviz, Ermeni müelliflerinin 989 yılında Basileios'a karşı isyan eden ve bu isyan sonucu çıkan savaşta ölen Bardas Phokas'ın oğlu Nikephoros Phokas'a verdikler isimdir, Xiphen, Bizans müelliflerindeki Basileios'un Bulgarlara karşı yaptığı harplerde dikkat çeken Xiphien dir. Bkz.: Marie F. Brosset, **age**, s.268 D.not-382; George Finlay, **age**, c.I., s.444-445; Catherine Holmes, **age**, s.316-319.

¹¹¹ Marie F. Brosset, **age**, s.268-269; Edward Foord, **age**, s.294.

¹¹² René Grousset, **Age**, s.545.

¹¹³ Lastivertli Aristakes, **age**, s.17; Ernst Honigmann, **age**, s.163; René Grousset, **age**, s. 546.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Bu zor durumdan kurtulmayı düşünen İmparatorun imdadına düşmanlarının bölünmesi yetişti. Bizanslı tarihçi Cedreson'a göre Nikephoros (Tsarviz), kendisine ihanet eden subaylar ortasında Ksiphian tarafından öldürüldü.¹¹⁴ Aristakes ise onun daha önce Vasburgan Kralı olan ancak bütün ülkesini bir anlaşmayla İmparator'a devreden Senekerim tarafından öldürüldüğünü ve kafasını kesilerek İmparatora gönderildiğini söyler.¹¹⁵ Urfalı Meteos'dan aktaran Marie F. Brosset ise Senekerim'in büyük oğlu Davit'in Nikephoros ile yaptığı bir kavga sonrası adamları tarafından öldürüldüğünü söylemektedir.

Nikephoros'un ölümünden sonra bir nebze de olsa rahatlayan İmparator gelişmeleri yakından takip etmekteydi. Diğer bir asi Xiphen'e gelince, öldürülen Nikephoros'un yandaşları tarafından yakalanarak İmparatora gönderildi, kendisi bir adaya sürgüne gönderilirken, taraftarları Theodosiopolis yakınlardaki Khağdoyariç Kalesi'nin önünde idam edildiler.¹¹⁶ Ernst Honigmann eserinde Yahya B. Said'den aktarımı ile bu konudan bahsederken, İmparatora karşı meydana gelen isyanın ruhunu Vezir R-Fazrs oluşturduğunu beyan eder. Çünkü damadı Andronike ile birlikte Gürcü Kralı Giorgi'ye, Taik Kralı olarak Khağdoyariç'e kadar eskiden sahip olduğu bütün araziye vaat etmişlerdi. Ancak isyanın sona ermesinden hemen sonra isimleri geçenlerin ikisi de bir süvari birliği tarafından yakalanıp Khağdoyariç'de idam edildiler.¹¹⁷

İsyanın sona ermesi ile derin bir nefes alan İmparator bulunduğu Mazdat Kalesi'nden çıkarak Basean Ovası'nı boydan boya geçip ovanın doğu tarafındaki Aras Nehri'nin kenarında, Şarküli Dağı'nın eteğindeki Delibaba Köyü'nün kuzeyinde bulunan Salkora'ya girdi.¹¹⁸ Ardından bulunduğu mevkie karargâhını kurdu ve ordusunun etrafına barikat vazifesi görmesi için büyük hendekler kazdı ve tekrardan asıl uğraşı olan Gürcü meselesine yöneldi. İmparator, Salkora'da beyhude olarak Giorgi'yi bekledi ve hemen Krala bir ultimatom göndererek Taik'li Davit'in mirasından ve bilhassa haksız olarak işgal ettiğini üç kaleden vazgeçmesini istedi. Ernst Honigmann eserinde bahis konusu yerlerin muhtemelen Gürcü dilinde (Samic'ihe) üç kale manasına gelen Samc'he arazisi olduğunu söyler.¹¹⁹

¹¹⁴ Jean Skylitzes, *age*, s.305.

¹¹⁵ Lastivertli Aristakes, *age*, s. 18-19.

¹¹⁶ Marie F. Brosset, *age*, s. 268-269.

¹¹⁷ Lastivertli Aristakes, *age*, s. 20-21; Ernst Honigmann, *age*, s.163.

¹¹⁸ Salkora (Salkhora) için bkz.: Heinrich Hübschmann, *age*, s. 362-363.

¹¹⁹ Lastivertli Aristakes, *age*, s.20; Ernst Honigmann, *age*, s.164.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Gönderilen ültimatolara boyun eğmediğinden dolayı İmparator bir kez daha müzakere yolunu tercih etti ve Gürcü Kralına elçi olarak Vağarşabad Piskoposu Zaharya'yı gönderdi. Ancak Gürcü Kralını ikna edemeyen ve görevinde başarısız olan Piskopos, İmparator'un karargâhının bulunduğu Salkora'ya geri döndü ve İmparator'a karşı, Gürcü Kralı'nın ordusunu övmek gibi bir hata yapması üzerine Konstantinepolis'e sürgüne gönderildi.¹²⁰

Öte taraftan, Kral Giorgi, İmparatorun karşısında iki farklı strateji yürütüyordu, İmparator'un **Basean**'a girdiği haberini alınca Kral Giorgi, Eristav Zviad isimli komutanın başında olduğu bir kuvveti memleketini kontrol etmek ve barış müzakerelerini yürütmek üzere ileri göndermişti. Zviad, kışlamak bahanesiyle **Basean**'a girdi ve **Basean**'ın kuzey bölgesini işgal etti. Bu sıra Kral ise kalabalık bir ordu ile Zviad'ı takip etti. Kralın planı şu idi: *'İmparator eğer barış istiyorsa yapsın, eğer savaşmak istiyorsa hazırlıklarımızı görelim.'* Ancak kralın ordusunda görevli olan Aznavurlar barışa taraftar değildiler, savaş için krala salık verip barış akdedilmesine engel oluyorlardı.¹²¹

Gürcü Kralının barışa taraftar olmadığını ve yapılan bütün barış müzakerelerinin sonuçsuz kalması üzerine Salkora'dan ayrılan İmparator, Gürcü Kralı takiple Şeğya'ya doğru ilerledi, bu sırada Gürcü Kralının barış elçisi olarak bir Gürcü Piskopos, İmparatorun karşısına çıktı; ancak bu sırada Gürcü süvari birliği İmparatorun karargâhına saldırdı ve meydana gelen savaşta Gürcüler büyük bir hezimet yaşadılar. Bu ağır yenilgi sonunda Gürcü Kral, İmparatorun bütün istekleri doğrultusunda barışı kabul etmek zorunda kaldı ve iki taraf arasında bir barış aktı imzalandı. Yapılan anlaşma sonucunda önceleri Davit'in elinde bulunan Basean, Taik, Cavahet ve Şavsat arazileri ile birlikte takriben 14 kale Bizans'a bırakıldı.¹²² Ve yapılan anlaşma sonucunda Basean bir müddet daha Bizanslıların hâkimiyetinde kaldı. II. Basileios, 15 Aralık 1025 yılında yetmiş yaşında öldüğünde,¹²³ Bizans İmparatorluğu doğuda; Theodosiopolis yöresine, Basean, Daron'a, Abahunike'e (Manazgert-Malazgirt) ve Vasburagan'a sahipti.¹²⁴ İmparatoru II. Basileios'un hükümdarlığı döneminde doğu sınırını güvence altına alma ve Müslüman memleketlerini ele geçirme siyasetinin bir parçası olan bu bölgedeki küçük Ermeni ve Gürcü Vasal krallıklarını doğrudan merkeze

¹²⁰ Lastivertli Aristakes, *age*, s.22-23

¹²¹ René Grousset, *age*, s.547; Marie F. Brosset, *age*, s.269.

¹²² Ernst Honigmann, *age*, s.164-165.

¹²³ *Smbat Sparapet's Chronicle*, s.14; Charles William Chadwick Oman, *age*, s.244.

¹²⁴ René Grousset, *age*, s.549.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

bağlaması ve Ermeni nüfusunu Orta-Anadolu'ya tehcir etmesiyle, artık bu bölgede Ermeni ve Gürcü Devletleri mevcudiyetlerini kaybettiler. Theodosiopolis ve çevresinde meydana gelen bu denli büyük nüfus hareketlerinin sonucunda bölgede oluşan otorite boşluğu yüzyılın ortalarında doğru Anadolu içlerine akınlar yapmaya başlayan Türkler için olumlu birer durum meydana getirdi. Anadolu'ya Selçuklu akınları başladığı sırada Bizans tahtında bulunan Konstantin Monomakhos (1042-1055)¹²⁵ Ermeni halkına çok ağır vergiler yükleyerek birçok Ermeni ileri gelenlerini de Anadolu içlerine sürmüştür. Daha sonra tahta çıkan güçsüz İmparatorlar zamanında amaçlanan hedefe ulaşılamamış ve bölgedeki bu istikrarsız siyasi durum Selçukluların fetihlerini de kolaylaştırmıştır.¹²⁶

VI. Romanos Diogenes'un Theodosiopolis'e Gelişi (1068-1072)

Selçuklu Sultanı Tuğrul Beyin H. 455 yılının Ramazan ayının sekizinci Cuma günü (4 Eylül 1063) ölümü üzerine¹²⁷ Selçuklu tahtına, (Kasım 1063) Halefi Alp Arslan geçti.¹²⁸ Doğu Anadolu, bu Sultanın zamanında önemli hadiseler sahne oldu. Bizans İmparatoru X. Konstantin Dukas (1059-1067)¹²⁹ devrinde Basean, Tercan, Taron ve Theodosiopolis devamlı olarak Türk baskısı altındayken Bizans'ta boş durmuyor ve Theodosiopolis'in doğuya açılan kapsısı konumundaki Ani, Kars, Zivin ve Micingerd Kaleleri'nde asker bulunduruyordu. Türkler her defasında bu hatları aşıyor ve ülkenin gerisine kadar nüfuz edebiliyorlardı.¹³⁰ Bizans bu sırada ısrarla, bir ada gibi etrafı Selçuklu akınları ile çevrilmiş olan Theodosiopolis ve çevresine sahip olmaya çalışıyordu. Doğu Anadolu'da zor zamanlar yaşayan Bizans'da bu dönemde X. Konstantin Dukas öldü (Mayıs 1067) ve İmparatorluğun hükümlüğü genç yaşta oğulları Mikhaıl, Andronikos ve Konstantin adıyla niyabeti üzerine alacak olan zevcesi Eudokia'nın ellerine geçti. Devletin idaresi fiili bakımdan Psellos ile Caesor Ioannes Dukas'ın ellerinde idi.¹³¹ İmparatoriçe Eudokia

¹²⁵ Mikhaıl Psellos'un *Khronographia'sı*, Çev.: Işın Demirkent, TTK. Yay., Ankara 1992, s.94.

¹²⁶ Ali Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, TTK. Yay., Ankara 2002, s.6-7.

¹²⁷ Tuğrul Beyin ölümü hakkında bkz.: Mehmet A. Köymen, *Tuğrul Bey*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1986, s.127-134.

¹²⁸ Mehmet A. Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu, c.III, Alp Arslan ve Zamanı*, TTK. Yay., Ankara 2001, s.7-10.

¹²⁹ Micehal Angold, *The Byzantine Empire (1025-1204) A Political History*, London And New York 1984, s.19-20.

¹³⁰ Enver Konukçu, *Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum*, Ankara 1992, s.13.

¹³¹ Georg Ostrogorsky, *age*, s. 318.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Makrembolitissa, Psellos ve Caesar Ioannes'in muhalefetine rağmen Kapadokia asilzadelerinden General Romanos Diogenes ile evlendi. Diogenes 1 Ocak 1068'de imparatorluk tahtına çıktı.¹³² Peçenekler ile savaşlarda bulunmuş ünlü bir kumandan olan Romanos IV. Diogenes, Selçuklulara karşı savaşı derhal ele aldı.¹³³

Alp Arslan (1063-1072), 1071 yılında, Bizans için hala ciddi tehdit unsuru idi.¹³⁴ İmparator Romanos Diogenes, doğudaki tedbirleri önemli ölçüde tamamlamış ve bölgenin yönetimini Kataphanos Magistros unvanlı Nikephoros Basilakes'i tayin etmiştir. Selçuklu meselesini tamamıyla halletmek isteyen Bizans İmparatoru, Rumlardan, Franklardan, Ruslar, Peçenekler, Gürcüler ve o yöredeki diğer kavimlerden müteşekkil iki yüz bin kişilik bir ordu ile büyük bir ihtişam ve debdebe içerisinde büyük bir ordu ile 13 Mart 1071 günü Konstantinopolis'den ayrılarak Eskişehir'i geçip Kızılırmak Vadisi'ni takip ederek İmparatorluğun bütün kaynaklarını kullanarak meydana getirdiği kalabalık ordu ile Sebastia'a (Sivas) vardı. İmparator, Sebastia'da aldığı şikâyetler sonucunda şehri tahrip etti ve şehirde yaşayan pek çok Ermeni'yi öldürdü sonra savaş meclisini toplayan İmparator, meclis üyeleri ile çeşitli fikirleri tartıştı. İmparatorun doğuya doğru ilerleme fikrine bazı tecrübeli komutanlar; Theodosiopolis'den öteye geçilmemesi şeklinde karşı bir fikir sundular. Kendilerine güveni fazla ve dalkavuk mizaçlı olanlar ise hemen Alp Arslan'a karşı ilerlemeyi ve ilk temas sağlanan yerde savaşmayı önerdiler. Magistris Joseph Trakhanites ile batı ordusu dukası Nikephoros Bryennios ise İmparator'dan bu plana önem vermemesine, Sebastia şehrinde kalmayı, köyleri tahrip ederek ekinleri ve yiyeceklerini yaktıktan sonra Türkleri açlığa mahkûm etmeği ve civardaki şehirlerin güçlendirilmesini, sonra da Selçukluları, Anadolu içlerinde bir yere çekmeyi, orada beklemeyi tavsiye ettiler.¹³⁵ Bizans İmparatoru, Alp Arslan ile Basean'da karşılaşmayı ümit ederek, Theodosiopolis'e harekât etti.¹³⁶ Bu kalede coşkun bir tezahürat ile karşılandı. Gelen karargâhını burada kuran

¹³² John Julius Norwich, *A Short History of Byzantium*, New York 1995, s.237.

¹³³ Micehal Angold, *The Byzantine Empire (1025-1204) A Political History*, London And New York 1984, s.19-20.

¹³⁴ Alp Arslan hakkında geniş bilgi için bkz.: Mehmet A. Köymen, , *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, III. Cilt, Alparslan ve Zamani*, T.T.K. Yay., Ankara 2001.

¹³⁵ *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi*, s.140-141; Osman Turan, *Selçuklular, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Boğaziçi Yay., İstanbul 1997. s.157; Mehmet A. Köymen, *age*, s.26-27.

¹³⁶ Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, T.T.K. Yay., Ankara 2000, s. 76-77.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Bizans İmparatoru, burada imparatorluğun bütün vasallarının ve komşularının temin ettikleri askerlerle takviye edilmiş ordusunu toplamayı tamamladı.¹³⁷

İmparator, sonra Frank ve Uzlar'dan (Oğuzlar) meydana gelen 30.000 kişilik öncü bir kuvveti General Joseph Trakhaniotes ve Urselius/Roussel'le, Basean yolu ile güneye, Malazgirt ve Ahlât üzerine gönderip, yollarını açmak, erzak hazırlamak ve tahribat yaparak Sultan'ın dönüşünü önlemek vazifesi verdi. Ayrıca İberia'ı ele geçirmek ve özellikle ordunun yiyecek ihtiyacını karşılamak ve arkasını emniyete almak amacı ile 12.000 kişilik bir kuvveti kuzeydoğuya gönderdi. Alp Arslan'ın Anadolu sınırlarında görüldüğü haberini alan İmparator Romanos Diogenes'de hemen Theodosiopolis'den ayrıldı. Eyalet Askerleri, Uzlar, Peçenekler, Hazarlar, Kıpçaklar, Slavlar, Almanlar, Bulgarlar, Franklar ve diğerlerinden meydana gelen kalabalık ordu ile Basean yolu ile Malazgirt –Ahlât yöresine ilerledi. Romanos Diogenes, 26 Ağustos 1071'de Alp Arslan ile Malazgirt Meydan Muharebesini yaptı. Türklere, Anadolu'nun kapısını açan bu muharebede, İmparator esir düştü. Daha sonra bir sözleşme ile serbest bırakıldı.¹³⁸ Mağlubiyet haberi Theodosiopolis, diğer yerlerde şok etkisi yarattı. Bu arada yaralı ve manen çökmüş durumda olan İmparator Diogenes, iki Selçuklu hacibi ile 100 hassa askeri ve az sayıda Bizans askeriyle birlikte Theodosiopolis'den ayrıldı. Bu şehir halkının son uğurladığı Bizans İmparatoru oldu.¹³⁹ İmparator Diogenes, Sebastia'ya geldiğinde oğlu VII. Mikhael Dukas'ın (1071-1078) İmparator olarak 24 Ekim 1071'de tahta çıktığının haberini aldı sonra Adana'ya giderek bir manastıra kapandı ancak gözleri kör edildikten sonra işkence edilerek 1072'de öldürüldü.¹⁴⁰

¹³⁷ René Grousset, *age*, s.610; Mehmet A. Köymen, *age*, s.27.

¹³⁸ Malazgirt Savaşı için bkz.: İbnü'l-Esir, *El-Kâmil fi't-Târih*, Bahar Yayınları, c.X. İstanbul 1985, s.71-73; Sadruddin Ebu'l Hasan Ali Naşar İbn Ali El Hüseyini, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, Çev.: Necati Lügal, T.T.K. Yay., Ankara 1999, s.36-37; İbnü'l-Adim, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi, Bugyetü'-Taleb Fi Tarihi Halep (Seçmeler)*, Çev./Not.: Açk.: Ali Sevim, TTK. Yay., Ankara 1989, s.24; Gregory Abû'l-Farac, *age*, s. 321-322; *Georgius Cedrenus-Ioannis Scylikzea*, s. 690-706; Azimi Tarihi, *Selçuklular Dönemiyle ilgili Bölümler*, Neş.: Ali Sevim, TTK. Yay., Ankara 2006, s. 23; George Finlay, *History of the Byzantine Empire, from 1057 and 1453*, c.II., Edinburgh and London 1854, s.40-42; Edward Foord, *Age*, s.324-328; *Charles William Chadwick Oman, Age*, s.252-256; Faruk Sümer ve Ali Sevim, *İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*, T.T.K. Yay., Ankara 1988; Ali Sevim, *age*, s. 78-92.

¹³⁹ Enver Konukçu, *age*, s.14.

¹⁴⁰ *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi*, s.144; Georg Ostrogorsky, *age*, s.319.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

V. yüzyılda Karın Bölgesinde Doğu Roma İmparatorluğu tarafından doğu sınırından gelen saldırı ve istilalara karşı kalkan vazifesi görmesi amacı ile kurulan Theodosiopolis, tarihi süreç içerisinde doğuda var olma mücadelesi veren bütün güçler için vaz geçilmez bir dayanak noktasıydı. Asya ile Avrupa arasında bir köprü vazifesi gören Anadolu'nun, ilerleyen dönemlerde önemli kavşaklarından biri haline gelen şehir, ticari, dini ve askeri öneminden dolayı bölgeye hâkim olmak için mücadele veren büyük devletler arasında, alınması zorunlu bir hedef olma özelliğini, bölgede meydana gelen güç mücadeleleri sırasında da sürdürdü. İnşa edildiği ilk zamanlarda sahip olduğu stratejik öneminden dolayı muhafaza edeci özelliğini ön plana çıkan şehir, Hristiyanlığın iki güçlü kolu olan Ortodoks ve Gregoryenliğin mücadele merkezlerinden birisi haline gelirken özellikle Müslüman Arapların VII. yüzyılın ortalarında bölgeye gelişiyle değişik bir dinle tanışmasının ardından şehirdeki baskın inanç olan Hristiyanlık sahip olduğu nüfuzu yavaş yavaş kaybetmeye başladı. Bunun sonucunda bölgede farklı dinlere mensup bireylerin oluşturduğu gruplar ortaya çıkarken, Hristiyan kiliselerinin yanında Müslüman camilerinde inşa edilmesiyle bu farklılık şehrin mimari görüşünde de büyük değişikliklere neden oldu. Bu dini çeşitliliğin getirdiği kozmopolit yapıya ek olarak bölge halkının Rum, Arap, Ermeni ve Gürcü ulusuna mensup topluluklardan oluşması ise şehrin önemi bir kat daha arttırmaktaydı. X. yüzyılın ortalarında kadar siyasi olarak Arap-Bizans mücadelesinin doğudaki merkezi konumunda olan Theodosiopolis, aynı yüzyılda Bizans'ın eline geçmesiyle yaklaşık 130 yıl Hristiyanlığın etkisinde kalmış ancak XI. yüzyılın ortalarından itibaren Türk akınlarıyla yüz yüze kalan şehir, Malazgirt Zaferinden sonra mağlup tarafın kargaşa ve çekişmeler içerisine düşmesiyle bölgede Bizans açısından olumsuz olan bu hava Türkler için bir fırsat olmuş, bu durumdan yararlanan Türk Kumandanlar ise Anadolu'yu fethetmeye başlamışlardır. Anadolu içlerine yönelen fatih hareketlerinin harekât noktası üzerinde bulunan Theodosiopolis ve çevresi bu akınlar için büyük önem arz ederken Bizans hâkimiyetinin enkazından, Ebû'l Kasım Saltuk'un (1072-1102) komutasındaki Türkler tarafından kurulan Saltuklar, tarih sahnesine çıktı. Saltukular'ın başkenti Theodosiopolis'in yerini alan Erzen-i Rum yani Erzurum oldu ve bu devlet ile bölge Türklük vasfı kazandı.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

KAYNAKÇA

- ADONTZ Nicholas, **Armenia in the Period of Justinian, The Political Conditions Bades on the Naxarar System**, Trans.: Nina G.Garsoian, Lisbon 1970.
- AKTOK KAŞGARLI Mehlika, “**Anadolu’da Ermenilerin Yerleşim Yerleri-Büyük Ermenistan- Bizans’ın Ermeniler Verdiği Unvan Ve Payeler-Küropolates, Konsül, Prokonsül, Patris, Kont Gibi Titrler, Armeno- Grek Bazıları**”, Türk Tarih Kongresi, c.III, Ankara 1986, s.1087-1095.
- ANGOLD Michael, **The Byzantine Empire (1025-1204)**, New York 1984.
- BABİNGER Franz, “**Rum,**” İslam Ansiklopedisi, c.IX, M.E.B. Yay. İstanbul 1964, s.766
- BELÂZURÎ Ahmed b. Yahya b. Caber, **Fütûhu’l-Büldân**, Çev.: Mustafa Fayda, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002.
- BEYGU Abdürrahim Şerif, **Erzurum Tarihi, Anıtları, Kitâbeleri**, İstanbul 1936
- BİSHOP John Mamikonean's History of Taron**, Venice, 1889 (Yovhannu Mamikoneni episkoposi Patmut'iwn Taronoy), Trans.: Robert Bedrosian, New York 1985.
- BROCKELMANN Carl, **İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi**, Çev.: Neşat Çağatay, T.T.K. Yay., Ankara 2002.
- BROSSET Marie Felicite, **Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar)**, Çev.: Hrand D. Andreasyan, Yayına Hazırlayan Erdoğan Merçil, T.T.K. Yay., Ankara 2003.
- BUCHNER F.V., “**Sâsânîler**”, İslam Ansiklopedisi, c.X. M.E.B. Yay., İstanbul 1964, s.244-248
- CHAMICH Father Michael, **History Of Armenian, From B.C. 2247 to the of Christ 1780, or 1299 of the Armenia Era**, c.I-II, Trans.: Johannes Avdall, Calcuta 1827.
- CONSTANTINE Porphyrogenitus, **Three Treatises On Imperial Military Expeditions**, Intidution, Edition, Translation and Commentary, by John F. Haldon, Wien 1990.
- DARKOT Besim, “**Erzurum**”, İslam Ansiklopedisi, c.IV, M.E.B. Yay., İstanbul 1987, s. 340-345.
- DOĞRUL Ömer Rıza, **Asr-ı Saadet (Büyük İslam Tarihi) C.I.II.III.IV.V**, İstanbul 1977.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

**EĞİLMEZ Savaş, “Karin Bölgesi ve Thoedosiopolis’in Kuruluşu”
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı: 33,
Erzurum 2007, s.183-198.**

FAYDA Mustafa, “ **Belâzürî**”, İslam Ansiklopedisi, c.V, D.İ.A. Yay., İstanbul 1992, s.392-393.

FINLAY George, **History of the Byzantine Empire, from 717 and 1057**, c.I., Edinburgh and London 1853.

FINLAY George, **History of the Byzantine Empire, from 1057 and 1453**, c.II., Edinburgh and London 1854.

FOORD Edward, **The Byzantine Empire The Rearguard of European Civilization**, London 1911.

GARSOÏAN Nina G., **Armenia Between Byzantium Ant The Sasanians**, London 1985.

GEORGIÛS Cedrenus-Ioannis Scylikzea, Trans.: Tomus Alter, Bonnae 1839.

Gregory Abû'l-Farac (Bar Habraeus), **Abû'l-Farac Tarihi**, Süryaniceden İng. Çev.: Ernast A. Wallis Budge, Trk.: Çev.: Ömer Rıza Doğrul, T.T.K. Yay., Ankara 1999.

GHEVOND **Badmutyan; Ghewond’s History**, Trans.: Robert Bedrosian, New Jorsey 2006.

GREATREX Geoffrey and LÏEU, Samuel N.C., **The Roman Eastern Frontier and The Persian Wars, Part II, Ad. 363-630**, London and New York 2002.

GROUSSET René, **Başlangıcından 1071’e Ermenilerin Tarihi**, Çev.: Sosi Dolanoğlu, Aras Yayıncılık, İstanbul 2005.

GÜNALTAY M. Şemseddin, “**Abbasi Oğulları İmparatorluğunun kuruluşunda ve Yükselişinde Türklerin Rolü**”, Belleten, c.VI, Sayı:23-24, T.T.K. Yay., Ankara 1942, s.177-205.

HİZMETLİ Sabri, **İslam Tarihi -İlk Dönem-**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2006.

HOLMES Catherine, **Basil II And The Governance Of Empire (976-1025)**, New York 2005.

HONİGMANN Ernst, **Bizans Devletinin Doğu Sınırı**, Çev.: Fikret Işıltan, İ.Ü.E.F. Yay., İstanbul 1970.

HOVANNİSİAN Richarda G., **Armenian Karin/ Erzurum**, California 2003.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

- HUBSCAHMANN Heinrich, **Die Altarmenischen Ortsnamen**, Beirrejen Zur Historie Hen Topographic Armenies Orstamen, Amsterdam 1969.
- İBNÜ'L-ADİM **Biyografilerle Selçuklular Tarihi, Bugyetü'-Taleb Fi Tarihi Halep (Seçmeler)**, Çvr. Not. Açk. Ali Sevim, TTK. Yay., Ankara 1989.
- İBNÜ'L-ESİR, **El-Kâmil fi't-Târih**, Bahar Yayınları, c.X. İstanbul 1985.
- İBN FAKÎH, “**Muhtasaru Kitâbi'l Büldân**”, **Müslüman Coğrafyacıların Gözüyle Ortaçağda Türkler**, Der.: /Çev.: Yusuf Ziya Yörükân, İstanbul 2004.
- JACQUES de Margo, **The History of the Armenian People : From the Remotest Times to the Present Day**, Preface.: Gustave Schlumberger, Trans.: Ernest F.Barry, Boston 1918.
- JENKINS Romilly, **Byzantium The Imperial Centuries A.d. 610-1071**, New York 1970.
- KAEGİ Walter E., **Bizans ve İlk İslam Fetihleri**, Çev.: Mehmet Özat, İstanbul 2000.
- KIRZIOĞLU M.Fahrettin, **Kars Tarihi**, İstanbul 1953.
- KIRZIOĞLU M.Fahrettin, **Ani Şehri Tarihi (1018-1236)**, Ankara 1982,
- KİEPERT Heinrich, **A Manual of Ancient Geography**, Alm. Trans.: Macmilan and Co., London 1881.
- KİRAKOS Ganjakets, **Kirakos Ganjakets'i's History of Armenians**, Trans.: Robert Bedrosian, New York 1986.
- KONUĞÇU Enver, **Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum**, Ankara 1992.
- KONUĞÇU Enver, **Cumhuriyetin 75. Yılında Tercan**, Ankara 1998.
- KONUĞÇU Enver, “**II. Basileios'tan Romanos Diogenes'e Okomi**”, Işın Demirkent Anısına, Ayrı Basım, İstanbul 2008, s.235-243.
- KONYALI İbrahim Hakkı, **Âbideleri ve Kitâbeleri ile Erzurum Tarihi**, E.T.A.T.D. Yay., İstanbul 1960.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

-
- KÖYMEN Mehmet Altay, **Tuğrul Bey**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1986
- KÖYMEN Mehmet Altay, **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, III. Cilt, Alparslan ve Zamanı**, T.T.K. Yay., Ankara 2001.
- KÜRKÇÜOĞLU Erol, **Ortaçağ'da Erzurum (V-XV. Yüzyıllar)**, Erzurum 2007,
- LASTİVERTLİ Aristakes, **Patmut'ıwn Aristakisi Lastiverte'woy; Aristakes Lastivertc'i's History**, Trans.: Robert Bedrosian, New York 1985.
- LAURENT Jean, **L'Armenie, Entre Byzance Et 'Islam Depuis La Conquete Arabe**, Paris 1919.
- LEMERLE Paul, **Histoire de Byzance**, Çev.: Galip Üstün, İstanbul 2004.
- MİKHAIL Psellos'un **Khronographia'sı**, Işın Demirkent, T.T.K. Yay., Ankara 1992.
- MOVSES Khorenatsi, **History of the Armenians**, Trans.: Robert W.Thomson, Londra 1980.
- MÜVERRİH Vardan, "Türk Fıtuhatı Tarihi, (889-1269)", İ.Ü.E.F. Tarih Semineri Dergisi, c.I, Sayı 2, Çev.: Hrand D. Andriasyan, İstanbul 1937, s.168.
- Müslüman Coğrafyacıların Gözüyle Ortaçağda Türkler, Türklerin Yaşadığı ve Türklere Komşu Bölgeler, Der.: /Çev.: Yusuf Ziya Yörükkan, İstanbul 2000.
- NORWİCH John Julius, **A Short History of Byzantium**, New York 1995.
- OMAN Charles William Chadwick, **The Byzantine Empire**, New York and London 1908.
- ORTAYLI İlber, **Son İmparatorluk Osmanlı/ Osmanlıyı Yeniden Keşfetmek 2**, Timaş Yayınları, İstanbul 2006.
- OSTROGORSKY Georg, **Bizans Devleti Tarihi**, Çev.: Fikret Işıltan, T.T.K. Yay., Ankara 2006.
- PALABIYIK M.Hanefi "Klasik İslam Coğrafyacılarına Göre Erzurum", Türk-İslam Düşünce Tarihinde Erzurum Sempozyomu, Erzurum 2006, s.511-542.
- P'AWSTOS Buzandac'i's, **History of the Armenians**, Trans.: Robert Bedrosian, New Nork 1985.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

-
- PIGGOT John, **Persia, Ancient and Modern**, London 1874
- PROCOPIUS, **History of the Wars “The Perian War”**, I-II, Trans.: H.B.Dewing, London 1914.
- PROCOPIUS, **Buildings**, Book VII, Trans.: H.B. Dewing-G.Downey, London 1914
- SADRUDDİN Eb 'l- Hasan Ali İbn Nasır İbn'i Ali El- Hüseyini, **Ahbârü'd-Devleti's – Selçukiyye**, Çev.: Necati Lügal, T.T.K. Yay., Ankara 1999.
- SARIÇAM İbrahim, **Emevî-Haşimî İlişkileri (İslam Öncesinden Abbasilere Kadar)**, Ankara 1997.
- SARIÇAM İbrahim, “**Nihâvend Savaşı**”, İslam Ansiklopedisi, c.XXXIII, D.İ.A. Yay., İstanbul 1993, s.98-99.
- SEBEOS **Patmitiwn Sebeosi Episkoposi Herakin; Sebeos History**, Trans.: Robert Bedrosian, New York 1985.
- SEVİM Ali, **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**, T.T.K. Yay., Ankara 2000.
- SEVİM Ali, **Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri**, TTK. Yay., Ankara 2002
- SIR John Malcolm, **The History of The Persia, from Most Early Period to The Present Time**, c.I London 1829
- SİNCLAİR T. A., **Eastern Turkey: An Architectural and Archeological Survey**, -- The Pindar Press, Londra 1987.
- SKYLİTZES Jean, **Emperurs de Constantinople**, Texte Traduit par Bernard Fluis et annote par Jena-Claude Cheynet, Paris 2003.
- SMBAT Sparapet's Chronicle**, Trans.: Robert Bedrosian, Long Branch, New Jersey 2005,
- SÜMER Faruk ve SEVİM Ali, **İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı**, T.T.K. Yay., Ankara 1988.
- TELLİOĞLU İbrahim, **XI-XIII. Yüzyıllarda Türk-Gürcü İlişkileri**, Trabzon 2009.
- THOMSON, Robert W., “**Aristakes of Lastivert and Amnenian Reactions to Invansion**”, Armenia Karin/Erzurum, Editör Richard G.Hovannisyan, California 2003, s.73-88.
- THOMSON Robert W., **The Armenian History Attributed to Sebeos**, Translated with Notes by, Historical Commentary
-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

---

by, James Howard-Johnston, Part I. Translation and Notes; Part II. Historical Commentary, Liverpool University Press, Liverpool 1999.

TURAN Osman, **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti**, Boğaziçi Yay., İstanbul 1997.

TURAN Osman, “**Babek**” İslam Ansiklopedisi, c.II, M.E.B. Yay., İstanbul 1979, s.171-173

URAS Esat, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, Belge Yay., İstanbul 1987.

URFALI Mateos **Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1131-1162)**, Çev.: Hrand D. Andreasyan, T.T.K. Yay., Ankara 1962.

VASILIEV A. A., **Bizans İmparatorluğu Tarihi**, c.I, Çev.: Arif Müfid Mansel, Ankara 1943.

VAUX W. S.W., **Persia from the Period to the Arab Conquest**, New York 1876,

VIDA G.Levi Della, **Osmân B. Affân**, İslam Ansiklopedisi, c.IX., M.E.B. Yay. İstanbul 1964, s.427-431.

YÜCESOY Hayrettin, “**Kadisiye Savaşı**”, İslam Ansiklopedisi, c.XXIV, D.İ.A. Yay., İstanbul 2000, s.136-137.

ZETTERSTÉEN K.V., “**Abbasiler**”, İslam Ansiklopedisi c.I, M.E.B. Yay., İstanbul 1978, s.18-22.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*